

Quick Scan Alert4U

Een verkenning van bestaande methodieken, instrumenten en programma's voor vroegsignalering, begeleiding van kinderen en samenwerking met ouders

© 2009 Het Kinderopvangfonds en Nederlands Jeugdinstituut

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige ander wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft deze studie verricht in opdracht van Het Kinderopvangfonds.

Auteurs

Su'en Kwok, Cécile Chênevert, Marjan de Lange, Marielle Balledux

Foto omslag

Beeldbank Yorneo | Martine Hoving

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DD Utrecht

Telefoon (030) 230 63 44

Website www.nji.nl

Infolijn (030) 230 65 64, e-mail info@nji.nl

Inhoud

1. Inleiding

- 1.1 Inhoudelijke probleemschets en vraagstelling
- 1.2 Opzet
- 1.3 Leeswijzer

2. Vroegsignalering

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Instrumenten ten behoeve van vroegsignalering
- 2.3 Opleiding, training en coaching
- 2.4 Conclusie

3. Begeleiding van kinderen en ouders

- 3.1 Inleiding
- 3.2 Interventies
- 3.3 Opleiding, training en coaching waarin begeleiding van lastig gedrag aan de orde komt
- 3.4 Werkzame factoren
- 3.5 Conclusie

4. Samenwerkingsprojecten gericht op vroegsignalering en begeleiding van kinderen en ouders

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Vroegsignalering
- 4.3 Begeleiding van kinderen en ouders
- 4.4 Werkzame factoren in samenwerking
- 4.5 Conclusie

5. Conclusies

6. Bronnen en literatuur

Bijlage: longlist

1. Inleiding

1.1 Inhoudelijke probleemschets en vraagstelling

De kinderopvang heeft in toenemende mate te maken heeft met kinderen met ontwikkelings- en gedragsstoornissen. Vroegsignalering en goede ondersteuning binnen de kinderopvang en adequate doorverwijzing kan de kansen voor deze kinderen vergroten.

Pedagogisch medewerkers in de kinderopvang zijn op basis van de huidige opleiding onvoldoende toegerust om kinderen met deze problematiek *tijdig* te kunnen signaleren en deze kinderen en hun ouders goed te kunnen ondersteunen. Daarmee is niet gezegd dat er niet gesignaleerd wordt; in tegendeel, er is een aantal instrumenten en bijscholingscursussen op dit gebied, die ook gebruikt worden. Ze worden alleen vaak te laat ingezet, zodat kinderen niet tijdig gesignaleerd worden.

Daarnaast blijven signalen vaak te lang liggen, wordt er niet tijdig gehandeld.

Er zijn in het veld verschillende initiatieven voor deze doelgroep ontplooid, zoals samenwerking met jeugdzorginstellingen, extra handen op de groep e.d. Deze zijn echter niet ingebed in landelijk beleid of structuur. Ook is van deze initiatieven onbekend of ze in praktijk succesvol en effectief zijn.

Alert4U is erop gericht om kinderen met lastig gedrag en gedragsstoornissen eerder te signaleren en kinderen en ouders beter te begeleiden binnen de setting van de kinderopvang en in samenwerking met een instelling voor jeugdzorg (jeugd- en opvoedhulp).

De quick scan is één van de onderdelen van Alert4U, naast de monitor van het NJi en de effectmeting van het SCO Kohnstamminstituut.

Het is het resultaat van een uitgebreide zoektocht naar initiatieven, methodieken, instrumenten en programma's uit kinderopvang en jeugdzorg, en toepasbaar binnen de setting van de kinderopvang. Ze richten zich op de drie pijlers van Alert4U: vroegsignalering, begeleiding van kinderen en ouders en samenwerkingsprojecten.

1.2 Opzet

In eerste instantie is breed gezocht in beide werkvelden, kinderopvang en jeugdzorg. We hebben daarbij gebruik gemaakt van databanken, zoekmachines, intercollegiale expertise en netwerken als het Landelijke Pedagogienplatform en de kenniskring peuterspeelzaalpedagogiek.

Het resultaat van deze eerste zoektocht was een indrukwekkende lijst van instrumenten, rijp en groen, al wel onderzocht of net ontwikkeld, veel of weinig gebruikt in het werkveld.

Door het formuleren van criteria hebben we een schifting gemaakt en is een zogenaamde short- en longlist tot stand gekomen. De shortlist voldoet aan de criteria, de instrumenten uit de longlist niet.

Dat betekent echter niet dat ze nutteloos of onbruikbaar zouden zijn. We hebben ze daarom niet 'weggegooid', maar in de longlist gezet (zie bijlage).

Als criteria hebben we geformuleerd:

Vroegsignalering

- Specifiek voor kinderen van 0-2/4
- Specifiek voor kinderen met lastig gedrag
- Specifiek voor verzorgers / leidsters in de kinderopvang
- Eventueel aansluiten bij instrumenten genoemd in richtlijn vroegsignalering jeugdgezondheidszorg

Begeleiding van kinderen en ouders

- Specifiek voor kinderen van 0-4 en hun ouders

- Specifiek gericht op kinderen met lastig gedrag (nog niet ernstige gedragsproblemen/stoornissen)
- Specifiek gericht op verzorgers / leidsters in de kinderopvang / uitvoerend medewerkers in de jeugdzorg (MBO/HBO)
- Bij voorkeur /zo mogelijk interventies die zijn opgenomen in de databank

Samenwerkingsprojecten

- Specifiek voor kinderen van 0-4
- Specifiek gericht op vroegsignalering van lastig gedrag bij kinderen (niet algemene ontwikkelingsachterstanden of verstandelijke of lichamelijke beperkingen)
- Specifiek gericht op begeleiding van kinderen met lastig gedrag en/of hun ouders
- Met betrokkenheid van kinderopvang en/of jeugdzorg

1.3 Leeswijzer

het rapport bestaat uit drie inhoudelijke hoofdstukken.

Hoofdstuk 2 behandelt de instrumenten voor vroegsignalering en de opleidingen, training en coaching die beschikbaar zijn voor het leren gebruiken van de instrumenten en voor het leren observeren.

Hoofdstuk 3 gaat over begeleiding van kinderen en ouders en behandelt interventies en trainingen. en hoofdstuk 4 over samenwerkingsprojecten voor vroegsignalering en begeleiding van kinderen en ouders.

De hoofdstukken sluiten allemaal af met een conclusie, wat valt er op?

Tenslotte volgt dan nog de algemene conclusie.

In de bijlage is de longlist opgenomen.

2. Vroegsignalering

2.1 Inleiding

Uit onderzoek naar gedragsproblemen bij kinderen is gebleken dat gedragsproblemen vaak al op jonge leeftijd ontstaan. Gedragsproblemen laten daarnaast een stabiel patroon zien. Met name 'vroegstarters', die al vormen van gedragsproblemen laten zien bij het begin van de basisschool, vormen een risico om als adolescent in de criminaliteit te belanden (Beyers, Loeber, Wikstrom & Stouthamer-Loeber, 2001; Quinn, 2002; van Overveld & Louwe, 2005; Webster-Stratton). Het is dus van belang om gedragsproblemen in een vroeg stadium te signaleren en in te grijpen om problemen of ergere problematiek te voorkomen. Onderzoek van Quinn & Mathur (1995) laat zien dat leerkrachten al op de kleuterschool goed in staat zijn om kinderen met gedragsproblemen te onderscheiden. Uit de praktijk weten we dat ook pedagogisch medewerkers van kindercentra en peuterspeelzalen in staat zijn om problemen bij kinderen te signaleren. Dat maakt vroegsignalering en vroege interventie voor deze doelgroep mogelijk.

Vroegsignalering houdt in dat problemen tijdig gesignaleerd en onderkend worden om in een zo vroeg stadium te kunnen ingrijpen. Elke professional werkzaam in de kinderopvang heeft een beeld van de ontwikkeling van jonge kinderen. Deze ontwikkeling verloopt bij de meeste kinderen gunstig. Er zijn echter ook kinderen in de kinderopvang waar het niet zo gunstig mee gaat. Ze bezorgen de groepsleiding en de groep lastige momenten. Pedagogisch medewerkers hebben vaak al snel het gevoel dat er iets niet klopt. Dat gevoel is vaak gebaseerd op vergelijking met andere kinderen. Een kindvolgsysteem geeft handvatten voor een pedagogisch medewerker om te zien hoe de normale ontwikkeling verloopt en of het desbetreffende kind daar veel van afwijkt.

In dit hoofdstuk zijn instrumenten opgenomen die een signalerende functie hebben. Instrumenten die professionals helpen om het onderbuikgevoel te verwoorden en signalen gefundeerd te laten zijn. Binnen het werkveld van de jeugd- en opvoedhulp is het gebruikelijk om problemen in een vroeg stadium te signaleren met behulp van screeningsinstrumenten.

De screeningsinstrumenten die zijn opgenomen in dit hoofdstuk zijn afkomstig uit de databank instrumenten, richtlijnen en kwaliteitsstandaarden van het Nederlands Jeugdinstituut (www.nji.nl/dirk) en/of afkomstig uit de richtlijn vroegsignalering psychosociale problemen van het RIVM (Postma, 2008). Zij richten zich op de het jonge kind en op het signaleren van 'opvallend gedrag' van het kind.

Het expertisecentrum ontwikkeling, opvang en onderwijs (EC O3, www.eco3.nl) en de toetswijzer van Cito (<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm>) verzamelen (observatie-) instrumenten om jonge kinderen te volgen in hun ontwikkeling.

Het gros van deze instrumenten richt zich op de brede ontwikkeling en stelt zich tot doel om kinderen puur te volgen. Vroegtijdige signalering van problemen is vaak wel een achterliggend doel, want de geobserveerde ontwikkeling van het kind wordt veelal namelijk afgezet tegen de normatieve ontwikkeling. Verder maken we een onderscheid in signaleren van ontwikkelingsachterstanden (inclusief taal en motorische achterstanden) en signaleren van opvallend gedrag.

Naast de genoemde bronnen is er verder intercollegiaal expertise geraadpleegd, ook zijn er contacten gelegd met netwerken als het Landelijk Pedagogen Platform en de kenniskring peuterspeelzaalpedagogiek. Op Google is er gezocht op de volgende zoektermen: vroegsignalering, kinderopvang plus, alarmsignalen, consultatiebureau EN vroegsignalering, Wiechenschema. Tevens is Picarta geraadpleegd, dit heeft geen nieuwe resultaten opgeleverd.

Dit heeft geleid tot een lijst (paragraaf 2.2) met instrumenten die voldoen aan de criteria vermeld in paragraaf 1.2. Overigens zijn er in de bijlagen andere instrumenten opgenomen die in de eerste scan zijn afgevalen door de aanscherping middels criteria. In paragraaf 2.3 zijn vervolgens opleidingen, trainingen en middelen tot coaching opgenomen voor vroegsignalering en apart daarvan de vereiste opleidingen voor het gebruik van instrumenten ten behoeve van signalering genoemd in paragraaf 2.2. Tenslotte eindigt paragraaf 2.4 met de belangrijkste bevindingen en opmerkelijkheden.

2.2 Instrumenten ten behoeve van vroegsignalering

- *SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire, vragenlijst voor pedagogisch medewerkers en ouders van 3-4 jarigen)*

Doel: De SDQ screent psychische problematiek (emotionele symptomen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtstekort en problemen met leeftijdsgenoten) en vaardigheden bij kinderen en adolescenten.

Doelgroep: Kinderen en jongeren in de leeftijd van 3 tot en met 16 jaar.

Korte beschrijving: De term 'psychische problematiek' bestaat binnen de SDQ uit vier dimensies (de schalen): gedragsproblemen, emotionele symptomen, hyperactiviteit en relaties met leeftijdsgenoten. De SDQ richt zich op de aanwezigheid van deze problemen, de gevolgen daarvan voor het dagelijks functioneren en de sterke kanten van het kind. De sterke kanten van het kind wijzen op psychologische aanpassing en goede kansen op herstel wanneer problemen zich voordoen.

De SDQ wordt gewoonlijk zelfstandig door ouders en leraren ingevuld. Jongeren vanaf 11 vullen de lijst doorgaans in onder begeleiding van iemand (bijvoorbeeld een testassistent) die toelichting kan geven, eventuele onduidelijkheden kan oplossen en kan zorgen voor een werkomgeving die bijdraagt aan het zorgvuldig en volledig beantwoorden van de vragenlijst.

De SDQ wordt gebruikt in de jeugdzorg en jeugdgezondheidszorg.

Onderzoek: Er is veel onderzoek gedaan naar de SDQ, vooral naar de oorspronkelijke Amerikaanse versie. Ook in Nederland is onderzoek verricht naar de SDQ. Een recent onderzoek (Achenbach, Becker, Döpfner, Heiervang, Roessner, Steindhausen, Rothenberger, 2008) vat resultaten samen van onderzoeken uit 26 landen waar de SDQ gebruikt wordt. De COTAN heeft in 2007 de betrouwbaarheid van de SDQ als voldoende beoordeeld. Tussen de SDQ-schalen en de overeenkomstige schalen van de CBCL respectievelijk YSR werden hoge correlaties gevonden. De door ouders ingevulde SDQ-schalen en vooral de door ouders of leraren ingevulde impactvragen bleken de klinische groep goed te kunnen onderscheiden van de niet-klinische groep (Goedhart, Treffers & Van Widenfelt, 2003). In diverse studies in het buitenland werden eveneens matig positieve tot positieve aanwijzingen voor de validiteit gevonden (Achenbach et al., 2008).

De COTAN heeft in 2007 de begripsvaliditeit als voldoende beoordeeld, en de criteriumvaliditeit als onvoldoende (te weinig onderzoek).

Bron/ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114097&recordnr=8&setembed=&vanuit=&zoek=&toon=detail>, geraadpleegd op: 2009-02-03/ Goodman, 1997

- *TRF (Teacher's report Form, vanaf 1,5 jr)*

Doel: Doel van de (C-)TRF is het verkrijgen van een beeld van het gedrag van het kind of de jongere zoals de leerkracht of de pedagogisch medewerker dit ziet.

Doelgroep: Kinderen en jongeren van 1,5 tot 19 jaar.

Korte beschrijving: De (C-)TRF is een vragenlijst om probleemgedrag en het functioneren op school / het kinderdagverblijf van kinderen en jeugdigen, zoals door leerkrachten / pedagogisch

medewerkers gerapporteerd, op gestandaardiseerde wijze te kwantificeren. De (C-)TRF is een vragenlijst waarop leerkrachten en/of pedagogisch medewerkers in het kinderdagverblijf vragen kunnen beantwoorden over gedrag, moeilijkheden en goede dingen van het kind of de jongere. Bij de TRF worden ook vragen gesteld over bijvoorbeeld schoolresultaten. De vragenlijst wordt ingevuld door de leerkracht of pedagogisch medewerker, over het betreffende kind. De interpretatie wordt gedaan door diagnostisch geschoolde gedragswetenschappers.

De TRF wordt gebruikt in de jeugdzorg, het onderwijs, de kinderopvang / peuterspeelzaalwerk.

Onderzoek: In 1999 is de TRF door de COTAN als voldoende tot goed beoordeeld. De nieuwe versie van de TRF (2001) is niet door de COTAN beoordeeld. Ook is de C-TRF niet beoordeeld door de COTAN (Evers, van Vliet-Mulder, Groot, 2000).

Bron/ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114097&recordnr=2&setembed=&vanuit=&zoek=&toon=detail>, geraadpleegd op 2009-03-02/ Achenbach en Edelbrock

- *KIPPPI (Kort Instrument voor Psychologische en Pedagogische Probleem Inventarisatie)*

Doel: signaleren van kinderen met wie het minder of niet goed gaat, vooral in psychosociaal opzicht en vaststellen van psychologische en pedagogische problemen bij de ouder.

Doelgroep: baby's, peuters en kleuters en hun opvoeders.

Korte beschrijving: De KIPPPI brengt op vaste onderzoeksmomenten het gedrag van alle kinderen in beeld door het bundelen van informatie vanuit verschillende bronnen. Het kan structureel op - door de instelling nader te bepalen momenten- tussen circa 6 maanden en 6 jaar benut worden bij alle kinderen die op een consult gezien worden. Ook kan het op indicatie, wanneer ouders, de Ouder- en Kindzorg, de kinderopvang, de schoolarts of medewerkers in het basisonderwijs een genuanceerde beeldvorming over het gedrag, de ontwikkeling of het welbevinden van een kind wenselijk vinden. De KIPPPI wordt gebruikt in de jeugdgezondheidszorg, de kinderopvang en het onderwijs.

Onderzoek: De KIPPPI is ontwikkeld vanaf 1991. Sindsdien zijn er meerdere onderzoeken gedaan naar de validiteit, betrouwbaarheid en bruikbaarheid van de methode. Er is op diverse locaties praktijkervaring opgedaan met de Baby-KIPPPI, KIPPPI 1-4 en KIPPPI 5. Zowel scriptiestudenten als de ontwikkelaar zelf hebben het onderzoek naar de KIPPPI uitgevoerd. De onderzoeken vormde de basis voor de herziening van de methode. Betrouwbaarheid van de KIPPPI kan als gunstig tot goed worden gekwalificeerd. Onderzoek naar sensitiviteit en specificiteit maakt volgens de ontwikkelaar duidelijk dat deze als goed wordt betiteld (www.kipppi.nl). Tot slot meldt Kousemaker (2001) dat validiteitonderzoeken duidelijk hebben gemaakt dat de KIPPPI erin slaagt kinderen 'at risk' voor psychosociale problematiek en kinderen met manifeste aanwezigheid daarvan te identificeren (www.kipppi.nl).

Bron/ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114097&recordnr=26&setembed=&vanuit=&zoek=&toon=detail>, geraadpleegd op 2009-02-03, JGZ-richtlijn RIVM Vroegsignalering van psychosociale problemen/ Kousemaker, 1991.

- *Ze laten het je zien... ze laten het je horen*

Doel: De Kijklijst Peuters is bedoeld om de ontwikkeling van peuters in kaart te brengen. Het Observatieprogramma is bedoeld om de peuterleidster jonge risicokinderen te leren observeren en haar te ondersteunen bij een gerichte aanpak. De Interculturele Screeningslijst is bedoeld om de manier van werken en de inrichting van de peuterspeelzaal in kaart te brengen om vervolgens

prioriteiten te kunnen stellen in de wijze waarop het intercultureel werken en opvoeden binnen de peuterspeelzaal bevorderd kan worden.

Doelgroep: 'Ze laten het je zien..ze laten het je horen' richt zich op peuters in kindercentra en de peuterspeelzaal. De Kijklijst Peuters is gericht alle kinderen in de peuterspeelzaal ; het Observatieprogramma is bedoeld voor peuters met een dreigende ontwikkelingsachterstand.

Korte beschrijving: de pedagogisch medewerkers gebruiken de Kijklijst Peuters die door henzelf en de ouders worden ingevuld. Het Observatieprogramma volgt het PDO-model (een model voor pedagogisch didactische observatie). Dit model kent 3 stappen: signaleren, diagnosticeren en handelen. Er worden 3 niveaus van diagnosticeren onderscheiden:

- PDO-1: De leidster beschrijft haar zorg kort en bondig. Er worden geen hulpmiddelen gebruikt. Ze observeert objectief en receptief en probeert te begrijpen wat er aan de hand is en hoe ze er een oplossing voor kan bieden. Wanneer PDO-1 onvoldoende gegevens oplevert om het kind verder goed te begeleiden, dan gaat de leidster naar de volgende fase.
- PDO-2: De leidster kijkt en luistert aan de hand van een observatielijst. Deze lijst bevat observatiepunten ten aanzien van het spel van het kind en het gedrag tijdens het spelen. De observatiepunten zijn genummerd en de nummers zijn terug te vinden in het handelingsboek. In het handelingsboek staan suggesties hoe de leidster samen met het kind kan werken aan het wegnemen van de belemmeringen. Wanneer de leidster nog geen mogelijkheden ziet om gericht met het kind verder te gaan, dan gaat ze naar PDO-3.
- PDO-3: Samen met ouders wordt gezocht naar externe ondersteuning. Hiervoor biedt PDO-3 een duidelijke procedure, concrete richtlijnen en praktische suggesties. Na het diagnosticeren volgt het opstellen van het handelingsplan. De handelingsuggesties die zijn uitgekozen uit het handelingsboek moeten omgezet worden in goed uit te voeren activiteiten.

Onderzoek: geen.

Bron/Ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=111253&toon=detail&recordnr=279&setembed=>, geraadpleegd op 2009- 03- 11/ CPS.

- *CBCL (Child Behavior Checklist)*

Doel: emotionele problemen en vaardigheden van kinderen en jongeren op gestandaardiseerde wijze kwantificeren.

Doelgroep: Kinderen en jongeren van 1,5 tot en met 18 jaar, afhankelijk van de versie.

Korte beschrijving: De CBCL is een vragenlijst om probleemgedrag en vaardigheden van kinderen en jeugdigen, zoals door ouders gerapporteerd, op gestandaardiseerde wijze te kwantificeren. Er bestaan twee versies van de CBCL: een voor kinderen van 1,5 tot 5 jaar en een voor kinderen en jongeren van 6 tot 18 jaar. De CBCL wordt individueel door de ouders of verzorgers van het kind ingevuld, maar kan ook worden ingevuld door andere familieleden of volwassenen die het kind of de jongere goed kennen. Het is van belang dat er gedurende het invullen of na afloop iemand aanwezig is om eventuele vragen te beantwoorden. De CBCL wordt gebruikt in de jeugdzorg.

Onderzoek: Van de CBCL 1,5-5 zijn geen Nederlandse onderzoeken beschikbaar, en is ook niet door de COTAN beoordeeld. De CBCL 6-18 uit 2003 is ook nog niet beoordeeld in de COTAN. In 1999 is de CBCL 4-18 vrij goed beoordeeld door de COTAN (normen: goed, betrouwbaarheid: voldoende, begripsvaliditeit: goed, criteriumvaliditeit: voldoende).

Een recente publicatie (Achenbach, Becker, Döpfner, Heiervang, Roessner, Steinhausen & Rothenberger, 2008) somt de resultaten van onderzoek met ASEBA instrumenten uit 33 landen op.

Bron/ Ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114097&recordnr=7&setembed=&vanuit=&zoek=&toon=detail>, geraadpleegd op 2009-02-05/_Achenbach, 1990

2.3 Opleiding, training en coaching

Voor het gebruik van instrumenten (invullen en interpreteren/analyseren):

- *CBCL (Child Behavior Checklist)*

Bij diverse scholingsinstituten, zoals Nederlands Instituut voor Psychologen, RINO Noord-Holland.

- *Ze laten het je zien... ze laten het je horen*

Scholing nodig voor gebruik:

- Training op de eigen locatie. De training voor het gebruik van de observatie-instrumenten duurt 5 avonden van 2 uur. Training rechtstreeks via CPS (www.cps.nl) of via getrainde onderwijsbegeleidingsdiensten.
- Landelijk georganiseerde training, uitgevoerd door CPS. De data zijn bekend bij het CPS.
- Adviestraject voor het inrichten van de multiculturele peuterspeelzaal. Hier is aandacht voor de communicatie met allochtone ouders.

Voor het leren signaleren (en observeren):

- *kijk op de kleintjes Nijmegen (incl. kinderopvang als partner) (artikel naadloos aangesloten)*

Doel: Het doel is het verbeteren van de signalering, verwijzing, opvang en zorg voor risicokinderen van 0 – 4 jaar. Daarbij worden de volgende subdoelen gesteld:

- bereik van alle kinderen van 0-4 jaar in de wijk;
- alle 0-4-jarigen met ontwikkelings- en/of sociale problematiek tijdig signaleren;
- alle 0-4-jarigen met ontwikkelings- en/of sociale problematiek worden multidisciplinair gediagnosticeerd en snel (binnen 6 weken) aangemeld bij de juiste hulp;
- voldoende lichte hulp organiseren voor ouders met opvoedingsspanning;
- zorgen voor effectieve toeleiding van zorgweigeraars;
- alle gezinnen waarvan kinderen in het indicatietraject zitten of op een wachtlijst staan overbruggingszorg bieden;
- bieden van opvoedingsondersteuning aan ouders die met risicofactoren te maken hebben.

Doelgroep: kinderen van 0-4 jaar

Korte beschrijving: *Kijk op kleintjes* is een zorgstructuur voor de 0-4-jarigen met als uitgangspunt dat elk kind optimale zorg geboden moet worden. Er wordt gewerkt met een zorg- en adviesteam 0-4 jaar waaraan zowel maatschappelijk werk als Bureau Jeugdzorg deelnemen. Het accent ligt op tijdig signaleren en adequaat toeleiden naar hulp. Verder zijn er afspraken gemaakt met jeugdzorgaanbieders over overbruggingszorg en het omgaan met zorgweigeraars. Het project wordt uitgevoerd in Nijmegen.

Bron/ontwikkelaar: Prinsen & Kalthoff, 2009/GGD, Nijmeegse Instelling Maatschappelijk werk (NIM), Kinderopvang Nijmegen (KION), Tandem welzijnsorganisatie, Speciaal basisonderwijs (SBO), MEE Gelderse Poort, Integrale Vroeghulp en Bureau Jeugdzorg.

- *Signaleringsstelsel SISA (Stedelijk Instrument Sluitende Aanpak) Rotterdam (ook met kinderopvang en trainingen signaleren)*

Doel: Het *signaleringsstelsel SISA* zorgt voor het bij elkaar brengen van signalen, waarna een van de organisaties als trekker wordt aangewezen en een plan van aanpak maakt. Het SISA is ontwikkeld om signalen over risicojongeren/kinderen uit verschillende sectoren, zoals onderwijs,

politie, zorg en welzijn vroegtijdig bij elkaar te brengen en gecoördineerd samen te werken. Daarnaast zorgt de gemeenten ervoor dat de medewerkers van de betrokken instanties hun signaleringstaak waar kunnen maken. Er is een checklist ontwikkeld als hulpmiddel bij het signaleren. Verder krijgen een groot aantal professionals de jaarlijkse training *Signaleren... Wat nu*.

Doelgroep: kinderen en jongeren in Rotterdam

Voor de trainingen zijn er drie doelgroepen:

- De eerste bestaat uit werkers in de kinderopvang, peuterspeelzalen en het welzijnswerk. Er zijn vier bijeenkomsten van één dagdeel voor deze groep. Wanneer zoveel mogelijk mensen uit één team deelnemen, is het effect extra groot.
- De tweede doelgroep bestaat uit intern begeleiders en schoolmaatschappelijk werkers in het basisonderwijs. Er zijn twee dagdelen in kleine groepjes en één dagdeel gezamenlijk over het onderdeel motiveren en trainen van leerkrachten.
- Ten derde is er een training van twee dagdelen voor leidinggevendenden in kinderopvang, welzijnswerk en basisonderwijs. Het is belangrijk dat leidinggevendenden enthousiast raken en de voorwaarden scheppen voor een goede implementatie van de signaleringsfunctie. In de cursus bespreken ze manieren om dat aan te pakken. Wanneer de leidinggevendenden niet zijn getraind is het effect van de training voor hun medewerkers veel minder groot.

Korte beschrijving: De trainingen zijn gericht op het signaleren van ernstige problemen en hoe met ouders over die signalen te praten. Aan bod komt: 'Hoe signaleer je (ernstige) opvoedingsproblemen en huiselijk geweld en wat kun je vervolgens wel en niet doen?' Deelnemers leren signalen te herkennen, leren hoe zij een gesprek kunnen aangaan met ouders en kinderen en hoe ze vervolgstappen kunnen nemen. Een belangrijk onderwerp is ook de *opvoedingsverantwoordelijkheid* van de professional en de organisatie.

Bron/ontwikkelaar: Prinsen & Kalthoff, 2009/De trainingen *signaleren* zijn ontwikkeld door Bureau Jeugdzorg Stadsregio Rotterdam, Stichting De Meeuw, RIAGG en de Hogeschool Rotterdam.

- *'Alert op ontwikkeling'*

Doel: het doel van het project is om op gestructureerde wijze informatie over peuters te kunnen uitwisselen met ouders en extra zorg te kunnen bieden voor kinderen die dat nodig hebben. Het project beoogt een betere aanpak van zorgkinderen in te voeren dan voorheen.

Doelgroep: peuters op de peuterspeelzalen in de wijken Dukenburg en Lindenholt in Nijmegen

Korte beschrijving: het project bouwt voort op de resultaten uit het project 'signaleren en hulp' van Spectrum. In het project staat samenwerking met ouders centraal. De werkmappij uit het project geeft leidsters van de peuterspeelzalen praktische tips voor gesprekken met ouders en het signaleren en bespreken van problemen bij kinderen. De leidsters krijgen een inwerking in de methodiek. Verder krijgen zij deskundigheidsbevordering in de methodiek, is er een jaarlijkse studiemiddag, jaarlijks vijf wijkgerichte teamoverleggen, heeft elke leidster minimaal 1 voortgangsgesprek en nemen de leidsters deel aan kwaliteitskringen (intervisie).

Bron/ontwikkelaar: Prinsen & Kalthoff, 2009/_KION

- *training 'kinderen die opvallen'*

Doel: beroepskrachten leren om objectief te signaleren door hun waarneming te toetsen aan anderen

Doelgroep: leerkrachten onderbouw basisschool, leidsters kinderopvang, BSO en peuterspeelzalen die werken met kinderen vanaf 2 jaar.

Korte beschrijving: de training richt zich op het vroegtijdig signaleren van (mogelijke) problemen. Hoe kun je daarmee omgaan t.o.v. andere kinderen, ouders, collega's en derden. Naast kennisoverdracht worden er aan de hand van een eigen casus ook praktische vaardigheden aangeleerd.

Bron:

<http://www.jso.nl/web/show/search?id=44092&prefix=webid%3A26098%5E0+AND+NOT+%28loginrequired%3Atrue%29+&from=&to=&webid=26098&searchid=43814&keyword=kinderen+die+opvallen>, geraadpleegd op 2009-02-05

- *Elk kind is anders*

Doel: leren observeren en signaleren in kinderdagverblijf en peuterspeelzaal.

Doelgroep: pedagogisch medewerkers in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven.

Korte beschrijving: een training waarbij signaleren van opvallend gedrag in de voorschoolse periode centraal staat.

Onderzoek: geen.

Bron/ Ontwikkelaar:

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven> /stichting de Meeuw.

2.4 Conclusie

Dit alles overziend, hebben wij getracht in dit hoofdstuk instrumenten weer te geven die in het werkveld gebruikt worden voor vroegsignalering voor opvallend gedrag. Hier vallen de volgende punten op:

- We zien een groot aanbod aan instrumenten voor jonge kinderen, alleen richt het gros van deze instrumenten zich op peuters. Er zijn weinig instrumenten gericht op baby's.
- Veel instrumenten signaleren breder dan opvallend gedrag, men neemt de gehele ontwikkeling in beschouwing: opvallend gedrag wordt geobserveerd in de gebieden sociaal-emotionele ontwikkeling en de sociale ontwikkeling. Een valkuil hierin is de geldigheid voor de metingen voor opvallend gedrag.
- Er is weinig aandacht voor scholing voor gebruik van instrumenten, dit kan betekenen dat het gebruikersgemak en – vriendelijkheid hoog ligt maar tegelijkertijd kan er ook sterke twijfel bestaan over de geldigheid van de uitkomsten van de instrumenten (constructvaliditeit).
- Veel van de instrumenten zijn makkelijk te verkrijgen en te gebruiken, los daarvan zijn er diverse trainingen in het land die zich richten op signaleren en observeren. Het is frappant dat een training niet gelinkt is met een instrument.
- Opvallend is ook dat er geen onderzoek is uitgevoerd bij trainingen over signaleren en observeren. De effectiviteit ervan is daarom ook onbekend.

3. Begeleiding van kinderen en ouders

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aangegeven wat er in Nederland is met betrekking tot interventies voor ouders en/of kinderen. Bij de selectie hebben we gekeken naar de specifieke kenmerken van de doelgroep; kind is 0-4 jaar, gericht op lastig gedrag, bruikbaar voor de kinderopvang en is opgenomen in de databank.

Vanuit het vakgebied jeugdzorg is het gebruikelijk om problematiek van jonge kinderen te behandelen vanuit de ouders. Hierbij heerst de opvatting dat wanneer ouders meer opvoedingsvaardigheden krijgen aangeleerd, het lastige gedrag van het kind zal afnemen. Indirect wordt dus met een interventie gericht op de ouders, het kind geholpen in zijn problematiek. Soms wordt een interventie voor de ouders ook gekoppeld aan een interventie voor kinderen.

Vanuit de kinderopvang is dit oogpunt van de jeugdzorg lastig, aangezien zij voornamelijk met kind werken.

3.2 Interventies

Gericht op kinderen en ouders:

- *incredible years parents*

Doel: het bevorderen van de opvoedcompetenties van ouders en het versterken van het gezin

Doelgroep: ouders van kinderen van 3-8 jaar met gedragsproblemen en kinderen zelf

Korte beschrijving: het programma richt zich op meerdere gebieden bestaat uit verschillende trainingen: basistraining voor ouders, aanvullend programma voor ouders en een schoolprogramma. Voor de kinderen is er een apart kinderprogramma. Deze elementen staat tijdens de basistraining centraal: positieve opvoedingsvaardigheden, hanteren en aanleren van positieve strategieën, probleemoplossingvaardigheden vergroten, ondersteunend netwerk en betrokkenheid bij school vergroten. Het aanvullende programma gaat hier nog dieper op in.

Onderzoek: uit zes effectstudies is gebleken dat het programma effectief is voor behandeling van ouders van kinderen van 3-8 jaar met een oppositionele gedragsstoornis (Webster_stratton, o.a. 1997). Het programma blijkt ook effectief voor gezinnen waar kindermishandeling heeft plaatsgevonden. (Niet opgenomen in de databank.)

Bron/ontwikkelaar: Konijn, van der Steege, Elderman, Bruinsma, van den Braak, 2007/ Webster-Stratton, 1998

- *incredible years, kindercomponent Child Dinosaur program*

Korte beschrijving: de training voor kinderen (als onderdeel van het gehele trainingspakket) richt zich op: sociale vaardigheden van het kind versterken, zelfcontrole bevorderen, kind bewust maken van emoties, successen op schoolse vaardigheden bekrachtigen, vijandig agressief gedrag reduceren en zelfvertrouwen vergroten.

Onderzoek: uit onderzoek bleek dat de combinatie van een oudertraining met een kindertraining de meest duidelijke verbeteringen in het gedrag van het kind te weeg bracht (Webster-Stretton & Hammond, 1997).

Zie voor verdere beschrijving 'begeleiding ouders'.

Bron/ontwikkelaar: Konijn, e.a., 2007/ Webster-Stratton 1998

Gericht op ouders:

- *Triple P*

Doel: het algemene doel van Triple P is de preventie van (ernstige) emotionele- en gedragsproblemen bij kinderen door het bevorderen van competent ouderschap en het zelfvertrouwen van ouders.

Doelgroep: ouders van kinderen in de leeftijd van 0-16 jaar.

Korte beschrijving: Triple P is de Nederlandse variant van het oorspronkelijke Australische programma Positive Parenting. De interventie onderscheidt vijf niveaus van ondersteuning, die ingezet kunnen worden passend bij de behoeften van ouders. De niveaus lopen van algemene voorlichting via de media tot gezinsinterventie bij ernstige gedragsproblematiek. Elk niveau heeft zijn eigen passende doelgroep met indicatie- en contra-indicatiecriteria.

Onderzoek: er heeft onderzoek plaats gevonden naar de effecten van Triple P van niveau 3 en 4. De resultaten zullen begin 2009 bekend zijn. Wel zijn er al diverse resultaten bekend van buitenlands onderzoek naar Triple P. Uit deze studies blijkt dat de interventie leidt tot vermindering van gedragsproblemen bij kinderen in gezinnen met uiteenlopende problemen en achtergronden (Dadds, Schwartz & Sanders, 1987; Sanders & Mc Farland, 2000°; Nicholson & Sanders, 1999°; Turner, Sanders & Wall, 1994; Connell, Sanders & Markie-Dadds, 1997).

Bron/ontwikkelaar: <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114021&recordnr=66&setembed=>, geraadpleegd op 2009-02-05/ M. Sanders en het team van het Parenting and Family Support Centre van de universiteit van Queensland (Australië).

- *peuter in zicht*

Doel: vergroten van opvoedingsvaardigheden van ouders. Ouders kunnen hun kind adequaat steunen, stimuleren en sturen in de dagelijkse opvoedsituatie.

Doelgroep: ouders van kinderen van 2 en 3 jaar oud. Het is geschikt voor ouders in een 'normale' opvoedingssituatie en voor ouders waarbij sprake is van (toenemende) opvoedingsspanning.

Korte beschrijving: ouders krijgen in de cursus diverse opvoedingsvaardigheden aangeleerd die passen bij de opvoeding van peuters. Daarnaast is er ruimte voor uitwisseling tussen de ouders onderling.

Onderzoek: er is een evaluatieonderzoek uitgevoerd (Veen en Oud, 2005) dat empirische steun geeft aan de theoretische onderbouwing van de interventie. Ze voeren geen effectstudies aan naar buitenlandse versies of naar soortgelijke interventies in Nederland. Uit het evaluatieonderzoek is gebleken dat het merendeel van de moeders tevreden is over de cursus, kennis toepast uit de cursus en dat moeders aangeven dat hun kind rustiger en liever is geworden.

Bron/ontwikkelaar: <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114021&recordnr=72&setembed=> geraadpleegd op 2009-02-05/ Nederlands Jeugdinstituut.

- *Home- Start*

Doel: voorkomen dat alledaagse problemen van ouders met jonge kinderen uitgroeien tot ernstige en langdurige problemen.

Doelgroep: ouders met tenminste 1 kind van zes jaar of jonger die behoefte hebben aan ondersteuning.

Korte beschrijving: Home-Start is een Engeland afkomstig programma. De kern van de interventie zijn de vrijwilligers die gezinnen thuis bezoeken. De methodiek maakt primair gebruik van 'gewone' menselijke kwaliteiten als hoop, optimisme, tijd, aandacht en de bereidheid om anderen een steuntje in de rug te geven. Er wordt gebruik gemaakt van empowerment en vraaggericht werken.

Onderzoek: Er hebben in Nederland twee onderzoeken plaatsgevonden (waarvan één onderzoek met (quasi)experimenteel onderzoek in de praktijk) naar de effecten van Home-Start. Volgens het onderzoek van Asscher (2005) leidt Home-Start tot een verhoogd ouderlijk welzijn. Het evaluatieonderzoek van

Hermans e.a. (1997) laat zien dat ouders die hebben meegedaan aan Home-Start, na afloop minder opvoedingsstress hebben. Deze resultaten zijn vooral te danken aan de kenmerken en de sociale context van het gezin zelf en minder aan Home-Start. Uit het onderzoek blijkt verder dat Home-Start vrijwilligers die qua opleiding en werkervaring het meest lijken op de opvoeders die ze bezoeken, de meeste resultaten boeken. Kritische kanttekening bij de resultaten is dat een aantal van de gestandaardiseerde instrumenten die zijn gebruikt, zijn aangepast voor dit onderzoek.

Bron/ontwikkelaar: <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=107135&recordnr=32&setembed=> geraadpleegd op 2009-02-05/ Samenwerkingsverband Home-Start Nederland.

- *VIPP-SD (Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting)*

Doel: het voorkomen of verminderen van gedragsproblemen door het versterken van ouderschapsvaardigheden. Het bevorderen van positieve ouder-kindinteracties door versterking van ouderlijke sensitiviteit en verbetering van ouderlijke disciplineringsstrategieën.

Doelgroep: ouders met kinderen van 1 tot en met 3 jaar met lastig gedrag (bijv. ongehoorzaamheid, driftbuien en slaan)

Korte beschrijving: De VIPP-SD interventie is gezinsgericht en van korte duur. De interventies worden thuis uitgevoerd door een getrainde ondersteuner. De kern van de aanpak is dat moeder en kind in dagelijkse situaties gefilmd worden in episodes van 10-30 minuten. In zes huisbezoeken geeft een ondersteuner vervolgens persoonlijke feedback over de interactie met het kind om positieve interactie en sensitief disciplineren te bevorderen. De eerste vier sessies vinden elke drie tot vier weken plaats, de laatste twee sessies (herhalingsessies) kunnen iets meer gespreid plaatsvinden.

Onderzoek: Naar de effecten van VIPP-SD heeft onderzoek met een gerandomiseerd experimenteel design in de praktijk plaatsgevonden. Na de interventie bleek de houding van de interventiegroep ten aanzien van sensitiviteit en sensitief disciplineren significant te zijn verbeterd. Interventiemoeders maakten na afloop van de interventie significant meer gebruik van sensitief disciplineren. De kinderen in de interventiegroep toonden na afloop van de interventie minder overactief gedrag dan de controlegroep (Van Zeijl e.a., 2006). Kinderen in de interventiegroep met het DRD4-7R (dopamine receptor D4 7 repeat) genotype lieten bovendien een sterke daling van externaliserend probleemgedrag zien bij de follow-up, en een significante afname van de dagelijkse productie van cortisol, een stresshormoon dat bij kinderen van deze leeftijd samenhangt met agressie (Bakermans-Kranenburg, e.a., 2008).

Bron/ontwikkelaar: <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=107135&recordnr=451&setembed=> geraadpleegd op 2009-02-05 / Centrum voor Gezinsstudies Universiteit Leiden.

3.3 Opleiding, training en coaching waarin begeleiding van lastig gedrag aan de orde komt

Voor kinderen:

- *training 'kinderen die opvallen'*

Doel: beroepskrachten leren om objectief te signaleren door hun waarneming te toetsen aan anderen

Doelgroep: leerkrachten onderbouw basisschool, leidsters kinderopvang, BSO en peuterspeelzalen die werken met kinderen vanaf 2 jaar.

Korte beschrijving: de training richt zich op het vroegtijdig signaleren van (mogelijke) problemen. Hoe kun je daarmee omgaan t.o.v. andere kinderen, ouders, collega's en derden. Naast kennisoverdracht worden er aan de hand van een eigen casus ook praktische vaardigheden aangeleerd.

Bron:

<http://www.jsn.nl/web/show/search?id=44092&prefix=webid%3A26098%5E0+AND+NOT+%28>

[oginrequired%3Atrue%29+&from=&to=&webid=26098&searchid=43814&keyword=kinderen+die+opvallen](http://www.jso.nl/web/show/search?id=44092&prefix=webid%3A26098%5Eo+AND+NOT+%28loginrequired%3Atrue%29+&from=&to=&webid=26098&searchid=43814&keyword=kinderen+die+opvallen), geraadpleegd op 2009-02-05

- *Rakkertjes*

Doel: ondersteuning bij het omgaan met jonge kinderen met opvallend gedrag.

Doelgroep: pedagogisch medewerkers en leidinggevenden van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven.

Korte beschrijving: *Rakkertjes* is een begeleidingsprogramma voor pedagogisch medewerkers om stap voor stap te leren tot een passende oplossing te komen voor baby's of peuters met opvallend gedrag. Het gaat hierbij vooral om baby's en peuters met kleine of tijdelijke problemen. Maar de pedagogisch medewerker helpt ook kinderen met sociaal-emotionele ontwikkelingsproblemen met deze methodiek. Door regelmatig alle kinderen uit de groep te bespreken, signaleert zij problemen op tijd. Er wordt eerst gekeken naar het gedrag van het kind en daardoor wordt gezien waarom het kind zich zo gedraagt.

Met *Rakkertjes* wordt ook geleerd om een plan op te stellen en op papier te zetten. Er wordt overleg met collega's, er wordt teruggekeken op de aanpak en de gegevens worden vastgelegd.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar: <http://www.cedgroep.nl/kinderopvang-en-vve/kinderopvang-en-psz/professionalisering/rakkertjes.aspx> geraadpleegd op 2009-03-11/ CED groep.

- *Omgaan met opvallend gedrag bij peuters*

Doel: handvatten krijgen voor het omgaan met opvallend gedrag bij peuters.

Doelgroep: peuterleidsters in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

Korte beschrijving: hoe om te gaan met opvallend gedrag van peuters zonder dat dit ten koste gaat van de groep. Zo passend mogelijke begeleiding bieden aan kinderen die lastig gedrag vertonen.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar: <http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven> geraadpleegd op 2009-03-11 / stichting de Meeuw.

Voor kinderen en ouders:

- *training 'kinderen die opvallen'*

Doel: beroepskrachten leren om objectief te signaleren door hun waarneming te toetsen aan anderen

Doelgroep: leerkrachten onderbouw basisschool, leidsters kinderopvang, BSO en peuterspeelzalen die werken met kinderen vanaf 2 jaar.

Korte beschrijving: de training richt zich op het vroegtijdig signaleren van (mogelijke) problemen. Hoe kun je daarmee omgaan t.o.v. andere kinderen, ouders, collega's en derden. Naast kennisoverdracht worden er aan de hand van een eigen casus ook praktische vaardigheden aangeleerd.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://www.jso.nl/web/show/search?id=44092&prefix=webid%3A26098%5Eo+AND+NOT+%28loginrequired%3Atrue%29+&from=&to=&webid=26098&searchid=43814&keyword=kinderen+die+opvallen>, geraadpleegd op 2009-02-05.

- *Vroegsignalering sociaal-emotionele problemen bij kinderen*

Doel: Versterken signaalgevoeligheid bij leerkrachten, IB-ers, medewerkers kinderopvang en peuterspeelzalen voor sociaal-emotionele problemen bij kinderen; aanbrenge systematiek in

objectiveren van en handelen rondom signalen; ondersteuning bij gespreksvoering met kind/ouders; aandacht voor versterken opvoedingsvaardigheden ouders.

Doelgroep: leerkrachten, IB-ers, medewerkers kinderopvang en peuterspeelzalen.

Korte beschrijving: Aanbod van samenwerkende instanties GGD, GGZ, AMW (SMW), Thuiszorg JGZ. Het betreft een groepstraining van 4 bijeenkomsten. D.m.v. intake wordt afgestemd op specifieke vragen van teams. Er kunnen 14 personen deelnemen. Er zijn 2 trainers.

Onderzoek: nog niet.

Bron/ Ontwikkelaar: <http://www.loketgezondleven.nl/i-database/interventies/t/539/>
geraadpleegd op 2009- 03- 11/ GGD Hart voor Brabant.

Voor ouders:

- *Kijk op de kleintjes Nijmegen (incl. kinderopvang als partner)*

Zie beschrijving in hoofdstuk 2.

- *'Alert op ontwikkeling'*

Zie beschrijving in hoofdstuk 2.

- *Gordon-cursus*

Doel: ouders beschikken over de benodigde, specifieke communicatievaardigheden voor de opvoeding van hun kind en daarmee het welbevinden van ouder en kind vergroten en het pedagogische klimaat in het gezin verbeteren.

Doelgroep: ouders van kinderen tussen de 1-18 jaar oud die hun opvoeding willen optimaliseren en die hulp willen bij alledaagse opvoedvragen.

Korte beschrijving: Het is een preventieve cursus, bedoeld om ouders een steuntje in de rug te geven bij hun opvoedingstaak. De cursus is gericht op het voorkomen van problemen. Ook (kleine) bestaande problemen kunnen door deze cursus verminderen. De cursus is de Nederlandse bewerking van de Amerikaanse Parent Effectiveness Training en is gebaseerd op de veronderstelling dat wederzijds respect tussen ouder en kind niet altijd vanzelfsprekend is. In de cursus wordt gewerkt aan het aanleren van specifieke communicatieve vaardigheden om dit te vergroten. Er bestaan ook Gordon-cursussen voor leid(st)ers in de kinderopvang, voor leerkrachten, voor managers en voor volwassenen onderling. Deze cursussen zijn nog niet beschreven voor de databank.

Onderzoek: Er is een Nederlandse reviewstudie gedaan van Nederlands en buitenlands onderzoek - waarvan twee RCT's en acht studies met experimentele en controle groepen zonder randomisatie -(Klein Poelhuis, Van IJzendoorn & Juffer, 2000), die positieve invloeden laat zien op de opvoedingshouding en beperkte effecten op het opvoedingsgedrag van de ouder en het gedrag van het kind.

Bron/ontwikkelaar: <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114021&recordnr=73&setembed=>,
geraadpleegd op 2009-03-03/ T. Gordon, 1962.

- *Een gesprek met ouders, hoe doe je dat?*

Doel: oudergesprekken leren voeren over zorgkinderen.

Doelgroep: pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijf of peuterspeelzaal.

Korte beschrijving: een training die gesprekstechnieken, het slechtnieuwsgesprek, bespreken van zorgen over kinderen, voorbereiding en uitvoering van een oudergesprek, behandelt.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar: <http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven> geraadpleegd op 2009- 03- 11 /stichting de Meeuw.

- *Triple P*
Korte beschrijving: Triple P is de Nederlandse variant van het oorspronkelijke Australische programma Positive Parenting. Triple P heeft ook een training voor leidsters van de kinderopvang waarin zij leren omgaan met kinderen met lastig gedrag.
 Voor de rest van de beschrijving van triple p zie paragraaf 3.2.

- *E-school kinderopvang*
Doel: zittend personeel in de kinderopvang bijscholen.
Doelgroep: pedagogisch medewerkers in de kinderopvang.
Korte beschrijving: bijscholing voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang d.m.v. e-learning. Een onderdeel van een leermodule is in gesprek gaan met ouders over zorgen. Elke module wordt afgesloten met een toets.
Onderzoek: geen
Bron/ ontwikkelaar: www.vyvoj.nl geraadpleegd op 2009-03-11 /_Vyvoj.

3.4 Werkzame factoren

De doelgroep voor deze quickscan bevat kinderen met lastig gedrag. We spreken nog niet écht van gedragsproblemen. Om te voorkomen dat lastig gedrag overgaat in gedragsproblematiek of gedragsstoornissen, is het nuttig om in een vroeg stadium de gezonde ontwikkeling van kinderen te stimuleren en ondersteuning te bieden. Die ondersteuning kan bestaan uit het thuis bezoeken van - aanstaande - ouders in risicovolle omstandigheden of uit het bieden van ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning. Deze preventieve interventies zijn niet specifiek ontwikkeld voor het terugdringen van gedragsproblemen. Ze zijn gericht op het stimuleren van een gezonde ontwikkeling van kinderen of op het verbeteren van onderwijskansen. Het werken aan deze doelen blijkt gedragsproblemen te kunnen voorkomen. Wanneer er al gedragsproblemen zijn, zijn die aan te pakken door:

- training van opvoedingsvaardigheden van ouders
- training van sociaal-cognitieve vaardigheden van kinderen, het liefst in combinatie met het trainen van de opvoedingsvaardigheden van ouders
- gezinsinterventies
- interventies op school

Cruciaal in alle interventies is de focus op ouders en andere opvoeders. Oudere kinderen kunnen het beste ook zelf deelnemen aan een interventie. Een cognitief gedragstherapeutische aanpak werkt hierbij het beste.

Een interventie voor kinderen zelf kan ook binnen de muren van de school plaatsvinden, op voorwaarde dat ook de leerkracht begeleiding of training krijgt. Spelen er in een gezin naast een gebrek aan vaardigheden van de ouders of het kind ook andere problemen, dan is een gezinsinterventie nodig (kennisdossier 'Wat werkt bij gedragsproblemen', NJi, Boendermakers, 2008).

3.5 Conclusie

Wanneer we het aanbod bekijken, zien we het merendeel gericht is op de ouders. Het valt op dat er geen interventies zijn die zich enkel op kinderen richten. Het aanbod heeft vooral als doel de opvoedingsvaardigheden van de ouders te versterken.

Bij de opleidingen, trainingen en coaching zien we dat het leren omgaan met kinderen met lastig gedrag volgt op het leren signaleren van lastig gedrag. Vaak is de opleiding/training op beide

onderdelen gericht. We zien dan ook een overlap tussen deze opleidingen en de opleidingen/trainingen op het gebied van vroegsignalering, zoals genoemd in paragraaf 2.3.

4. Samenwerkingsprojecten gericht op vroegsignalering en begeleiding van kinderen en ouders

4.1 Inleiding

In Nederland zijn er al veel samenwerkingsprojecten en nieuwe initiatieven rondom de zorg voor jonge kinderen ontstaan. Veelal staat vroegsignalering centraal. De onderstaande samenwerkingsprojecten zijn specifiek gericht op kinderen van 0-4 jaar, zij richten zich zo specifiek mogelijk op lastig gedrag, ze zijn gericht op begeleiding van kinderen en/of hun ouders en tenslotte is de kinderopvang en/of jeugdzorg altijd een partner binnen het samenwerkingsproject.

Ook voor een optimale begeleiding van kinderen en ouders zijn er al diverse samenwerkingsprojecten gaande. Een aantal projecten rondom deze begeleiding staan in paragraaf 4.3.

4.2 Vroegsignalering

- *kijk op de kleintjes Nijmegen (incl. kinderopvang als partner)*
zie 2.2

- *signaleringsstelsel SISA (Stedelijk Instrument Sluitende Aanpak) Rotterdam*
zie 2. 2

- *Alert op ontwikkeling*
zie 2.2

- *Basistraining 'Vroegsignalering'*

Doel: professionals die met kinderen werken, kunnen vroegtijdig signaleren of er iets verandert aan het gedrag van het kind waardoor zij sneller door kunnen verwijzen naar de juiste hulpverlening maar vooral ook in gesprek kunnen gaan met de ouders.

Doelgroep: professionals van peuterspeelzalen, centra voor kinderdagopvang en het basisonderwijs.

Korte beschrijving:

De training helpt ontwikkelingsachterstanden in een vroeg stadium te ontdekken en dit bespreekbaar te maken met ouders. Daarnaast leert de training op welke wijze kinderen doorverwezen kunnen worden en naar welke instanties. De provincie hoopt dat organisaties het nut van de eerste trainingen inzien en de vervolgentrainingen voor hun medewerkers zelf bekostigen.

Bron/ ontwikkelaar: de gezamenlijke GGD'en in Overijssel.

- *Axion, CMO Flevoland:*

In dit project 'Jonge risico- kinderen' is er een eenduidig kindvolgsysteem in voorschoolse voorzieningen in Lelystad (Atol en Zuiderzeewijk) gerealiseerd. Er is een integrale doorlopende zorglijn in Lelystad in werking. De keten van observeren, signaleren en opvolging bij kinderen van 0-4 jaar in de gemeente Lelystad. Medewerkers van de voorschoolse voorzieningen hebben hun competenties op het gebied van het signalerend vermogen en opvolgingsgericht handelen verbeterd.

Het (pilot)project is geëvalueerd. Voor meer informatie: <http://www.axion-flevoland.nl/index.php?id=1243>

4.3 Begeleiding van kinderen en ouders

- *Yunio*

Yunio is een onderdeel van een zorgorganisatie dat zich richt op de jeugd. Zij is o.a. een kinderopvangaanbieder. Binnen Yunio worden risicokinderen geïntegreerd opgevangen, zonder speciale toelatingscriteria. Uitgangspunt van de opvang is dat deze verantwoord moet zijn voor het kind en de groep waar het kind zich in bevindt. Binnen Yunio wordt gewerkt met maatwerkoplossingen die door middel van samenwerking met anderen (mede) mogelijk worden gemaakt. Voor meer informatie:

<http://www.samennaardekinderopvang.nl/praktijkvoorbeelden/Inspirerendepraktijsvb/vbwoonplaat/00006/>

- *Stichting kinderopvang Enschede*

Kinderopvang Plus, bedoeld voor kinderen die een ontwikkelingsachterstand hebben of dreigen op te lopen. Kinderen worden via dit project extra gestimuleerd. In de praktijk werkt dit heel goed. Dit wordt in samenwerking met jeugdzorg uitgevoerd. Voor meer informatie:

<http://www.samennaardekinderopvang.nl/praktijkvoorbeelden/Inspirerendepraktijsvb/vbwoonplaat/00008/>

- *Travers, CMO Zwolle (ook kinderopvang plus)*

Travers is een jeugdwelzijnsinstelling die kinderopvangplus uitvoert in samenwerking met bureau jeugdzorg Overijssel. Een orthopedagoog die verbonden is aan bureau jeugdzorg heeft per week een aantal uren voor dit project. De orthopedagoog stelt doelen op voor het kind, volgt het proces en is eindverantwoordelijke. De ambulante begeleiders krijgen ook individuele begeleiding van haar. Het project heeft structurele subsidie, de variant peuterplus (van peuterspeelzalen) loopt nog in de pilotfase. Voor meer informatie: <http://www.travers.nl/opvolg.asp?id=1&sid=261&perm=2661&l=1>

- *Project kinderen met problemen in de kinderopvang*

GGD Rotterdam, B. Caton (1994)

Methodiekontwikkeling die zich richtte op ontwikkelen en organiseren van samenwerkingsvormen tussen kinderopvang en instellingen voor jeugdgezondheidszorg/jeugdhulpverlening met het oog op verbetering van de mogelijkheden van de kinderopvang bij het signaleren van en het omgaan met probleemsignalen van kinderen.

Leidsters geven zelf aan meer behoefte te hebben aan opfriscursussen tijdig signaleren en bepalen of signalen zorgwekkend zijn of niet. Ze geven aan behoefte te hebben aan het gebruik maken van observatiemethoden en bij probleemsignalen van kinderen meer samen te werken in (buurt) netwerken.

4.4 Werkzame factoren in samenwerking¹

De kwaliteit van samenwerking is goed wanneer de gewenste doelen op kind- of gezinsniveau gehaald worden op de meest efficiënte en duurzame manier.

Daarbij is een aantal factoren (kwaliteitsaspecten) van cruciaal belang namelijk:

- *Betrokken partners*

Het is van belang dat de juiste partijen betrokken zijn. Er mag niets wezenlijks ontbreken, maar te veel partijen werkt vertragend en is dus inefficiënt.

¹ De inhoud van deze paragraaf is gebaseerd op de bevindingen uit het NJi-project 'Samenhang Jeugdvoorzieningen'.

Daarnaast is het voor de borging van de samenwerking noodzakelijk afspraken te maken, deze met alle direct betrokkenen te delen en vast te leggen. Duidelijke afspraken zijn op elk niveau nodig: Op *strategisch* niveau dienen bindende afspraken gemaakt te worden in een samenwerkingsconvenant. Op *tactisch* niveau dienen afspraken tussen partners te worden gemaakt over de producten of diensten die worden afgenomen, onder welke voorwaarden en over welke periode: deze afspraken kunnen worden vastgelegd in leverancierscontracten. Op het *operationele* niveau (werkafspraken) worden er afspraken gemaakt over de communicatie, kwaliteitsverbetering en informatie uitwisseling.

- Probleemanalyse en visie

Het is belangrijk om een gemeenschappelijke visie en heldere doelen en ambities voor de samenwerking te formuleren. Deze visie biedt een belangrijk referentiekader bij te maken keuzes en nadere uitwerkingen van de gemeenschappelijke aanpak en werkprocessen.

Integraal Toezicht Jeugdzaken (2003) stelt dat een *heldere, gezamenlijke gedeelde probleemdefinitie* noodzakelijk is om tot effectieve resultaatgerichte samenwerking te komen. De levensloop en leefwereld van het kind zijn daarbij het vertrekpunt, alsmede de maatschappelijke effecten van de gezamenlijke voorzieningen.

- Doelgroep en doelen

Een heldere omschrijving van de doelgroep draagt bij aan de begrenzing en focus van de samenwerking. Tevens zijn goed (dus SMART) omschreven doelen op kind/gezinsniveau van essentieel belang in de samenwerking. Het moet volstrekt helder zijn wat de meerwaarde van de samenwerking is voor kind en ouders. Op basis van heldere, concrete en specifieke doelen kunnen ook prestatie-indicatoren worden vastgesteld, en kan het functioneren van de samenwerking worden gemeten en gevolgd. Daarnaast kan ook een formulering van de doelen met betrekking tot de samenwerking zelf helpen bij de latere evaluatie en beoordeling van de efficiëntie van het samenwerkingsverband.

- Werkprocessen en aanbod

Hoewel de samenwerkingspartners zelfstandige organisaties vertegenwoordigen, is het voor kind en ouders wenselijk dat de samenwerking logisch en vanzelfsprekend op elkaar aansluit. Dit heeft ook gevolgen voor de samenwerking: door eenduidige oriëntatie op kind en ouders en een gemeenschappelijke aanpak worden er verbindingen gemaakt tussen mensen, waardoor ook de verbindingen van de organisaties erachter sterker zijn. Er ontstaat meer oog voor elkaar en elkaars werkwijze. Verschillende werelden leren elkaar kennen én onderkennen dat zij elkaar nodig hebben in het belang van de cliënt. Oude beelden van elkaar worden bijgesteld en ingangen naar elkaar zijn makkelijker te vinden.

- Evaluatie en monitoring

Van groot belang voor goed functionerende samenwerking is de zichtbaarheid van resultaat- en prestatieafspraken, effectiviteitsmeting, systematische procesevaluatie en cyclische kwaliteitsverbetering. Om te kunnen meten moeten er (uitkomst-)criteria benoemd zijn. Hierdoor wordt feedback geleverd aan de betrokken ketenpartners (kwaliteitsmonitor). Een goede uitwisseling van gegevens is van vitaal belang.

4.5 Conclusie

Als we kijken naar de initiatieven, projecten, samenwerkingsverbanden en ketensamenwerkingen die we zijn tegen gekomen, kunnen we concluderen dat er al veel gebeurt en dat dat ook al lang zo is. We zijn projecten tegen gekomen uit begin jaren 90 van de vorige eeuw.

We kunnen dus concluderen dat samenwerking rondom de zorg voor deze kinderen en hun ouders op lokaal niveau op diverse plekken plaats vond en vindt. Maar ook kunnen we concluderen dat de initiatieven beperkt zijn gebleven tot het lokale niveau.

Het is aannemelijk dat de verschillen in wet- en regelgeving en met name verschillen in financiering (lokaal en regionaal) tot nu toe hebben verhinderd dat waardevolle en succesvolle initiatieven een grotere uitstraling hebben gekregen.

5. Conclusies

We eindigden hoofdstuk 4 met de constatering dat er al veel waardevolle en kansrijke initiatieven zijn rondom samenwerking in de zorg voor kinderen met lastig gedrag en hun ouders.

Dezelfde conclusie hebben we ook in hoofdstuk 2 en 3 getrokken met betrekking tot vroegsignalering en begeleiding van kinderen en ouders: er zijn al heel veel richtlijnen, instrumenten, protocollen, trainingen en dergelijke.

De uitdaging voor Alert4U is om al deze bestaande kennis en expertise breder te verspreiden en in te zetten voor een modulaire systeem van werkzame elementen dat landelijk ingezet kan worden.

De kennis over werkzame factoren kan daarbij leidend zijn.

6. Bronnen en literatuur

Beyers, J.M., Loeber, R., Wikstrom, P.O.H., Stouthamer-Loeber, M. (2001). What predicts adolescent violence in better-off neighbourhoods? *Journal of abnormal child psychology*, 29, 369-381

Boendermakers, L. (2008). Wat werkt tegen gedragsproblemen? *Nji website*, 1-18.

Geeraets, M. (1998). *Competentievergroterend werken binnen een MKD*. Amsterdam/Duivendrecht: Het Paedologisch Instituut.

Inspectie jeugdhulpverlening en jeugdbescherming, Inspectie voor de Gezondheidszorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie Openbare Orde en Veiligheid, en het Verwey-Jonker Instituut (2003). *Horen, zien, niet zwijgen. Deel I Onderzoek naar de kwaliteit van de keten van voorzieningen voor kinderen en gezinnen in probleemsituaties*

Konijn, C., van der Steege, M., Elderman, E., Bruinsma, W. & van den Braak, J. (2007). *Werkzame werkwijzen. Verkenning van effectieve interventies in de jeugdzorg*. Utrecht/Woerden: Nederlands Jeugdinstituut/Adviesbureau van Montfoort.

Overveld, C.W. van & Louwe, J.J. (2005). Effecten van programma's ter bevordering van de sociale competentie in het Nederlandse primair onderwijs, *pedagogische studiën*, 82, 137-159.

Postma, J. (2008). JGZ-richtlijn vroegsignalering van psychosociale problemen. Bilthoven: RIVM

Prinsen, B. & Kalthof, H. (2009). *Naadloos aangesloten. Veelbelovende aansluiting van maatschappelijk werk en jeugdzorg*. Utrecht: MOgroep Welzijn & Maatschappelijke Dienstverlening en MOgroep Jeugdzorg/Nederlands Jeugdinstituut.

Quinn, M.M. & Mathur, S.R. (1995). Early identification of antisocial boys: a multi method approach. *Education and treatment of children*, 18, 272-282.

Quinn, M.M. (2002). Changing antisocial behavior patterns in Young boys: a structured cooperative learning approach. *Education and treatment of children*, 25, 380-396.

Webster-Stratton, Reid, M.J. & Hammond, M. (2001). Preventing conduct problems, promoting social competence: a parent and teacher training partnership in Head Start, *Journal of clinical child psychology*, 30, 283-303.

Bijlage 1: Long list Quickscan

Vroegsignalering

Bron: Databank Instrumenten, Richtlijnen en Kwaliteitsstandaarden. Deze databank bevat beschrijvingen van instrumenten die beroepskrachten in de jeugdsector ondersteunen bij hun oordeels- en besluitvorming. Daarbij gaat het om bijvoorbeeld signalering, risicotaxatie, diagnostiek, indicatiestelling en evaluatie.

Daarnaast bevat de databank beschrijvingen van richtlijnen en protocollen voor de uitvoering van de zorg en dienstverlening aan kinderen, jongeren en hun ouders. (Er is gezocht met de zoekwoorden doelgroep 0-4, welzijn en jeugdzorg.)

- **GvK (Gedragsvragenlijst voor Kleuters 3 t/m 6 jr)**

Doel: De GvK brengt specifieke gedragskenmerken van ADHD, ODD en CD in kaart bij peuters en kleuters.

Doelgroep: peuters en kleuters (3 t/m 6 jaar).

Korte beschrijving: De GvK wordt ingevuld door de ouders en/of de leerkracht/leidster om in kaart te brengen in hoeverre symptomen van externaliserende gedragsproblemen aanwezig zijn bij een kind. Wanneer uit de scores blijkt dat een kind aan de criteria voor een stoornis voldoet, dan is dit aanleiding tot nader onderzoek door een GZ-psycholoog of psychiater. De GvK is ontwikkeld omdat er nog geen specifiek instrument beschikbaar was om externaliserende gedragsproblemen (aansluitend bij de DSM-IV criteria) bij kinderen van 3 t/m 6 jaar te inventariseren. Vaak worden deze stoornissen pas tijdens de basisschoolleeftijd vastgesteld, terwijl veel van de gedragskenmerken al eerder zichtbaar zijn. De GvK wordt gebruikt binnen de jeugdzorg en het (peuter/kleuter) onderwijs .

Onderzoek: De test-hertestbetrouwbaarheid is onderzocht door 45 ouders en 46 leerkrachten na gemiddeld 3 maanden nogmaals de GvK te laten invullen. Over het algemeen zijn de betrouwbaarheidscoëfficiënten gemiddeld hoog tot zeer hoog (rond de .80). Een uitzondering hierop vormt de schaal ODD/CD, waar de coëfficiënt voor de gehele groep matig is, en voor 3-4 jarigen zelfs zeer laag (-.08). De interne consistentie voor de Totaalscore externaliserend gedrag is hoog bij zowel ouders als leerkrachten (respectievelijk .91 en .95) (Smidts & Oosterlaan, 2007). De Gedragsvragenlijst voor Kleuters is niet door de COTAN beoordeeld.

Bron:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=114097&recordnr=569&setembed=&vanuit=&toon=uitgebred>, geraadpleegd op 2009-02-03

- **BITSEA (Brief Infant Toddler Social and Emotional Assessment)**

Doel: vroegtijdig signaleren van externaliserende en internaliserende problemen van kinderen van 1 tot 3 jaar.

Doelgroep: kinderen van 1 tot 3 jaar

Korte beschrijving: de vragenlijst bestaat uit subschalen: gedrags en emoties, sociale interacties en indicatoren van psychopathologie. De lijst wordt ingevuld door ouders.

Bron: richtlijn RIVM, 2007

- **DMO protocol samen starten**

Doel: vroegtijdig signaleren van risico's bij jeugdigen, ondersteuning bieden bij de sociaal-emotionele ontwikkeling en meer samenwerking creëren tussen JGZ, maatschappelijk werk en bureau jeugdzorg.

Doelgroep: 0-4 jarigen en hun ouders die het consultatiebureau bezoeken

Korte beschrijving: het DMO-protocol Samen Starten is ontwikkeld door de UvA (Tan, 2006) in opdracht van DMO. Met het protocol kan er vanuit het consultatiebureau gewerkt worden aan ondersteuning van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het protocol is opgezet als een stapsgewijs volgsysteem. Tijdens ieder consult komen de volgende aspecten aan bod: competentie van de ouder, welbevinden van het kind, rol van de partner, sociale steun en obstakels.

Bron: richtlijn RIVM, 2007

- **ASQ (Ages and Stages Questionnaire)**

Doel: inzicht krijgen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind

Doelgroep: kinderen van 3 tot 66 maanden

Korte beschrijving: acht opeenvolgende vragenlijsten die zich richten op verschillende gebieden van de sociaal-emotionele ontwikkeling van het jonge kind; zelfregulatie, volgzzaamheid, communicatie, adaptief gedrag, autonomie, affect en interacties met mensen. De vragenlijsten worden ook gebruikt binnen de methodiek 'samen starten'.

Bron: richtlijn RIVM, 2007

- **VOBO (Vragenlijst Onvervulde Behoeften Opvoedondersteuning)**

Doel: het meten van de niet vervulde behoefte aan opvoedondersteuning

Doelgroep: wordt gebruikt binnen preventief domein, huisbezoek, ouders van kinderen vanaf 18 maanden

Korte beschrijving: in de vragenlijst worden met ouders 12 domeinen van het functioneren van het kind besproken. Per domein wordt er aan de ouders gevraagd of er problemen zijn, hoe belastend die zijn en of men steun zoekt, heeft gezocht of nog steeds zoekt. Men heeft de VOBO aangepast voor leeftijd van 18 maanden. 18 maanden blijkt uit onderzoek van Staal (2004) de geschikte periode om vroegsignalering te doen middels een huisbezoek. De inschatting van de hulpbehoefte wordt ingeschat door de ouders en de wijkverpleegkundige.

Onderzoek: er wordt verder onderzoek naar de aangepaste VOBO (de VOBO-Z) gedaan.

Bron: Richtlijn RIVM, 2007

- **Focus op kinderen**

Doel: 'Focus op kinderen' is een observatiemethode voor dagopvang en naschoolse opvang bedoeld om het individuele kind, de groep, de ruimte en het materiaal en het handelen van de groepsleid(st)er in beeld te brengen en bespreekbaar te maken. Een bijkomstig doel is dat met deze methode wordt voldaan aan de HKZ-normen, gericht op het meten van welbevinden. Stap 6 volgt de ontwikkeling van de kinderen afgezet tegen de normatieve ontwikkeling.

Doelgroep: Kinderen van 0-12 jaar. Stap 6 alleen 0-4 jaar.

Korte beschrijving: 'Focus op kinderen' brengt in beeld: de groepssamenstelling, de werkdruk per dag en per week, de gegeven aandacht, sfeer, ruimte, activiteiten en onderlinge relaties, structuur en regels, interessegebieden van kinderen, het gevoel van de groepsleid(st)er bij het kind, motorische ontwikkeling, ontwikkeling van de intelligentie, spraak- en taalontwikkeling, ontwikkeling van de zelfstandigheid, sociaal-emotionele ontwikkeling, ontwikkeling van intimiteit en seksualiteit.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: Triodus

- **Handelingsgericht Observeren, Registreren en Evalueren in Basisontwikkeling (HOREB)**

Doel: Curriculumgebonden observatie- en evaluatiesysteem behorend bij basisontwikkeling.

Het observatiesysteem heeft een drietal functies: onderwijsaanbod plannen, ontwikkeling en leren van kinderen evalueren, invoeren van basisontwikkeling in de praktijk .

Doelgroep: peuterspeelzaal + onderbouw basisonderwijs.

Korte beschrijving: Het observatie-instrument is ingebed in het programma Startblokken en Basisontwikkeling. Naast een observatie-instrument is een planningsinstrument beschikbaar voor de planning van educatieve activiteiten. Daarnaast zijn er de kinderdagboeken als registratiemiddel. Hierin worden - ongeveer tweewekelijks - ontwikkelingsseñalerende gegevens van elk kind genoteerd. Daar is een portfolio aan verbonden: een representatieve verzameling van activiteiten en van werk van elk kind, die markante momenten in de groei van een kind weergeven.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009- 03-11/ F. Janssen-Vos, B. Pompert en T. Schiferli.

- **Kijk op ontwikkeling in voorzieningen voor peuters**

Doel: 'Kijk op ontwikkeling in voorzieningen voor peuters' is een instrument om de voortgang in de ontwikkeling van peuters te observeren en te stimuleren. Het instrument richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen. Er is in het instrument een duidelijke samenhang aangebracht tussen het systematisch volgen van de kinderlijke ontwikkeling en het planmatig handelen van de leid(st)er.

Doelgroep: peuters in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven.

Korte beschrijving: Met behulp van een korte observatielijst kan de leid(st)er zich snel een beeld vormen van de ontwikkeling van een peuter. Wanneer er zorgen zijn over de voortgang in de ontwikkeling kan de uitgebreide observatielijst gebruikt worden om meer gegevens te verzamelen over het kind en vervolgens het handelen daarop af te stemmen. In het 'Stappenplan bij extra zorg' is het maken van een handelingsplan opgenomen.

Het gaat daarbij om de brede ontwikkeling, die bekeken wordt vanuit het cognitieve, creatieve, sociaal-emotionele, motorische en zintuiglijke aspect. Deze aspecten zijn onderling nauw verweven en ontwikkelen zich in samenhang. Het instrument geeft leid(st)ers een houvast om zich een beeld te vormen van de voortgang in die brede ontwikkeling, en om deze ontwikkeling in hun dagelijks handelen gericht te begeleiden.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar: SLO,

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009- 03-11/ Jetty Jongerius en Irene Markus (eindredactie).

- **Kijk! Baby-Dreumes en Kijk! Peuters (1,5 – 4,5 jaar)**

Doel: Het Kijk! is een observatie- en registratie-instrument voor leidsters en leerkrachten waarmee zij de totale ontwikkeling van jonge kinderen over langere tijd in beeld kunnen brengen en een daarop afgestemd activiteitenaanbod kunnen realiseren.

Doelgroep: kinderen van 0 tot en met 8 jaar. Voor verschillende leeftijdsgroepen zijn aparte versies beschikbaar.

Korte beschrijving: Met Kijk! bepaalt de leidster/leerkracht op basis van professionele observatie, per ontwikkelingsaspect van het kind, in welke fase het kind zich bevindt. Het Kijk!

registratiemodel wordt meestal twee keer per jaar ingevuld. In de tussenliggende periodes observeert de leidster/leerkracht de kinderen tijdens door de kinderen zelf gekozen activiteiten en de door de leidster georganiseerde activiteiten. Gegevens worden per ontwikkelingsgebied en leerlijn verzameld en genoteerd. In het geval van meerdere observatiemomenten kan het kind met zichzelf worden vergeleken.

Daarmee heeft Kijk! een dubbel doel: vergelijking met de voorgaande ontwikkeling en vergelijking met de gangbare ontwikkeling. Bij de beoordeling of een bereikte ontwikkelingsleeftijd wel of niet in overeenstemming is met wat normaal gesproken verwacht mag worden, wordt gebruik gemaakt van een marge van zes maanden. Een achterstand of voorsprong van een half jaar is dan een eerste signaal dat er met betrekking tot het betreffende ontwikkelingsaspect sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong of achterstand. Het individuele overzicht van het kind geeft een totaalbeeld van het kind.

Onderzoek: Naar Kijk! groep 1 en 2 is validerings- en normeringsonderzoek gedaan. Voor de overige versies zijn geen onderzoeksgegevens beschikbaar.

Betrouwbaarheid

Om de interne consistentie te meten zijn intercorrelaties (Pearson's r) tussen de verschillende ontwikkelingsaspecten in Kijk! groep 1 en 2 vastgesteld. De intercorrelaties zijn voor alle ontwikkelingsaspecten hoog en variëren tussen 0.73 en 0.89.

Validiteit

Het onderzoek was gericht op de construct validiteit en de criterium validiteit.

Voor de construct validiteit is de relatie tussen chronologische leeftijd en ontwikkelingsleeftijd onderzocht. De resultaten wijzen uit dat er een zeer sterk verband is tussen chronologische en ontwikkelingsleeftijd. Dit betekent dat de kans dat een kind bij een bepaalde leeftijd ook daadwerkelijk het ontwikkelingsniveau dat daar bij 'past heeft bereikt, groot is. geconcludeerd wordt dat Kijk! groep 1 en 2 een geschikt middel is om de ontwikkeling van kinderen te volgen en om te signaleren of de ontwikkeling van een kind, op grond van zijn chronologische leeftijd, overeenkomt met de verwachte gangbare ontwikkeling op de verschillende ontwikkelingsaspecten. Voor de criterium validiteit blijkt een verschil van 6 maanden tussen de geobserveerde ontwikkeling en de gangbare ontwikkeling een geschikt criterium voor signalering van ontwikkelings- en onderwijsleerproblemen te zijn. Bij de jongste kleuters (jonger dan 54 maanden) en de oudste kleuters (ouder dan 72 maanden) moet rekening gehouden worden met een plafondeffect. De kracht van het Kijk! registratiemodel groep 1& 2 blijkt vooral te zitten bij de kinderen met een leeftijd tussen 55 en 72 maanden. Binnen deze groep blijkt het instrument in voldoende mate te discrimineren om zijn signaalfunctie waar te maken. Bij de wat oudere en jongere kinderen is de spreiding en dus het discriminerend vermogen wat minder. Op grond van de onderzoeksgegevens geven de onderzoekers aan dat het bij de interpretatie van de observatiegegevens bij alle kinderen verantwoord is een marge aan te houden van 6 maanden.

(Den Bosch & De Jaeger, 2000).

Bron/ ontwikkelaar:

<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=111253&toon=detail&recordnr=29&setembed> (geraadpleegd op 2009- 03- 11) Regionaal Pedagogisch Centrum Zeeland (RPCZ), Werkeenheid Voor- en Vroegschoolse Ontwikkeling.

Kind Observatie Registratie (KOR)

Doel: Inzicht verkrijgen in de ontwikkeling van kinderen gebaseerd op observatie tijdens dagelijkse activiteiten.

Doelgroep: Kinderen in de leeftijd van 2,5 tot 6 jaar.

Korte beschrijving: De KOR is gebaseerd op het Amerikaanse High/Scope Child Observation Record en vormt een onderdeel van de Nederlandse bewerking van High/Scope, het programma Kaleidoscoop.

Binnen de genoemde ontwikkelingsgebieden zijn voor elke leeftijds- of ontwikkelingsfase zgn. 'sleutelervaringen' geformuleerd die, met name wat betreft het cognitieve domein o.a. zijn ontleend aan de stadiatheorie van Piaget. Per ontwikkelingsgebied/categorie is er een aantal items. Zo horen bij het ontwikkelingsgebied Taal en Ontluikende Geletterdheid onder andere de items 'luisteren naar en begrijpen van mondelinge taal', 'actieve woordenschat' en 'zinsbouw'. Elk van deze items kent gedragsniveaus. Op basis van dagelijkse observaties en notities legt de leid(st)er of leerkracht periodiek ontwikkelingsgegevens over het kind vast in het individuele KOR-boekje (of op de computer). Dit gebeurt door bij de betreffende sleutelervaring het item dat van toepassing is aan te kruisen en te onderbouwen met een observatie. Elk KOR-boekje bevat meerdere overzichtslijsten, waarin op een zeker moment (bijv. bij de overgang van peuterspeelzaal naar basisschool) wordt aangekruist op welk niveau of stadium (1-5) het kind zich op dat moment bevindt bij de betreffende sleutelervaring.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: High Scope/ Kaleidoscoop

- **Nijmeegs Peuter Volgstelsysteem (NPVS)**

Doel: de ontwikkeling van een kind op systematische wijze in kaart te brengen en te stimuleren.

Doelgroep: Peuters van 2-4 jaar in zogenaamde intensieve speelzalen en hun ouders/verzorgers.

Intensieve speelzalen zijn speelzalen met een plus-functie: er is sprake van aanvullende activiteiten en bepaalde randvoorwaarden, zoals het bieden van opvoedingsondersteuning, extra bezetting, eisen aan de pedagogische kwaliteit van het programma en de professionaliteit van leid(st)ers.

Korte beschrijving: Het NPVS is gericht op het verzamelen van informatie over de volgende onderwerpen: het wennen van het kind in nieuwe situaties, interesse en ontwikkeling van het spel van het kind (met specifiek aandacht voor motorisch-, cognitief-, fantasie- en groepsspel), taalontwikkeling van het kind, en contacten van het kind met andere kinderen en met volwassenen. Een afzonderlijk gedeelte in de handleiding (de 'Plus-lijn') is bedoeld voor het werken met het NPVS in gevallen dat er op grond van observaties besloten wordt extra zorg aan een kind te besteden.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009-03-11 / Stichting Kinderopvang Nijmegen (KION) in samenwerking met Marant | Educatieve diensten.

- **Ontluikings Volgstelsysteem voor Baby's, Peuters (Flexon-1 OVB, OVP) en OV Puk**

Doel: Het Ontluikings Volgstelsysteem is een handelingsgericht (schriftelijk) observatie- en registratiesysteem voor gebruik in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

Het OVP sluit aan op het Ontluikings Volgstelsysteem voor Baby's (OVB).

Doelgroep: kinderen van 0-4 in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

Korte beschrijving: Het OVP verenigt verschillende functies in zich:

- De ontwikkelingslijnen geven in beknopte bewoordingen een 'gemiddeld' beeld van de ontwikkeling van kinderen van 2-4 jaar. Als zodanig bieden deze lijnen een referentiekader voor het observeren.
- Het OVP wil - met de ontwikkelingslijnen op de achtergrond - een houvast bieden, wanneer een signaal klinkt: 'we maken ons zorgen over de ontwikkeling'. De peilkaarten zijn daartoe het

instrument. 'Volgbladen bij de peilkaarten' en het 'Planningsblad speciale begeleiding' zijn aanvullende instrumenten.

- Het OVP is flexibel van opzet en als zodanig een basis voor rapportage en overleg met ouders, collega's en derden. De instelling kan een eigen traject vaststellen.
- Het OVP biedt in de vorm van een 'kindvolgkaart' de mogelijkheid tot een samenvatting van het ontwikkelingsbeeld, dat overgedragen kan worden naar de basisschool.

Voor gebruikers van het programma Puk en Ko is een op dit programma toegespitste uitgave van OVP beschikbaar: OV Puk. De door Puk en Ko onderscheiden vaardigheden vertonen veel overeenkomsten met de ontwikkelingslijnen van OVP. Om te voorkomen dat leid(st)ers twee lijsten moeten invullen, is een analyse gemaakt van beide lijsten en zijn ze gereduceerd tot één lijst.

Uitgangspunt is de peilkaart van OVP, waar nodig aangevuld met observatiepunten uit Puk en Ko.

Onderzoek: Het OVP is ontwikkeld in samenspraak met leidsters van zes peuterspeelzalen. De kwaliteit van het instrument is geëvalueerd. De wetenschappelijke toetsing van OVP gaat mogelijk onderdeel worden van een evaluatieonderzoek.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009-03-11/ Ontwikkelteam Flexon (MHR).

- **Ontwikkelingsvolgmodel Zeer Jonge Kinderen (OVM-ZJK)**

Doel: de ontwikkelingsvolgmodellen (gaan door t/m 13 jaar) zijn verfijnde observatiesystemen waarin allerlei aspecten van de kinderlijke ontwikkeling in de vorm van ontwikkelingslijnen zijn uitgewerkt. Het heeft tot doel het volgen van het ontwikkelingsverloop en het gedrag van kinderen.

Doelgroep: kinderen van 0-4 jaar.

Korte beschrijving: Het ontwikkelingsvolgmodel richt zich op de volgende gebieden: basale ontwikkelingsbehoeften (sociaal-emotionele ontwikkeling), speel- en werkgedrag, (senso)motorische ontwikkeling, zintuiglijke ontwikkeling, spraak- en taalontwikkeling, wereldoriëntatie, en symboolverkenning (ontluikende geletterdheid en gecijferdheid). De instrumenten zijn bedoeld als leerlingvolgmodel voor de voorschoolse periode en de onderbouw van het basisonderwijs en speciaal onderwijs. Er zijn ontwikkelingslijnen gemaakt, onderverdeeld in halve jaren, die overeenkomen met de gangbare ontwikkeling van kinderen in de genoemde leeftijdscategorie. Per ontwikkelingslijn en per ontwikkelingsfase zijn concretiseringen beschreven, zodat voor de observant duidelijk is welke ontwikkeling bedoeld wordt. Deze concretiseringen moeten ervoor zorgen dat er zoveel mogelijk eenduidigheid is bij het invullen van het model. Door middel van het inkleuren van de ontwikkelingslijnen kan het ontwikkelingsproces van het kind zichtbaar worden gemaakt. Het computerprogramma maakt het mogelijk om ontwikkelingslijnen te clusteren, totaaloverzichten per kind te maken en per ontwikkelingslijn groepsoverzichten te maken.

Onderzoek: In samenwerking met de Universiteit Utrecht worden de Ontwikkelingsvolgmodellen ten aanzien van de normering, de validiteit en de betrouwbaarheid wetenschappelijk onderbouwd.

Ontwikkelaar: Drs. D.J. Memelink

- **Peutervolgsysteem Cito**

Doel: Doel van de volgsystemen is het krijgen van een beeld van de ontwikkeling van kinderen.

Doelgroep: Het Peutervolgsysteem volgt kinderen van 3 jaar tot 4 jaar en twee maanden die meerdere dagdelen per week de peuterspeelzaal of een kinderdagverblijf bezoeken.

Korte beschrijving: Het Peutervolgsysteem bestaat uit de Peuterobservatielijst en de Toetsen Taal, Ordenen en Ruimte. De observatielijst bestaat uit aandachtspunten om de

persoonlijkheidsontwikkeling, het sociaal-emotionele gedrag, de motorische ontwikkeling en de creatieve ontwikkeling te observeren. Daarnaast geeft het een beeld van hoe kinderen spelen. De volgende aandachtspunten staan hierbij centraal: Zelfredzaamheid, Zelfregeling, Weerbaarheid, Welbevinden, Relatie met anderen, Motoriek, Creativiteit, Spelen en Werken.

Met behulp van de toetsen Taal, Ordenen en Ruimte kan de cognitieve ontwikkeling van het kind per deelgebied in kaart worden gebracht.

De toets Taal is onderverdeeld in: Passieve woordenschat, Definitievaardigheid en Kritisch luisteren. De toets Ordenen is onderverdeeld in Kleur, Vorm, Vergelijken, Classificeren, Grootte en Tellen. De toets Ruimte is onderverdeeld in: Lichaamsdelen, Houdingen, Bewegingen, Positie in de ruimte en Richting en afstand in de ruimte. Het peutervolgsysteem sluit aan op het Cito leerlingvolgsysteem voor groep 1 tot en met 8, ook sluit het Peutervolgsysteem en het Kleutervolgsysteem inhoudelijk aan bij Piramide. Dit is een educatieve methode voor kinderen van 3 tot 6 jaar met speciale uitwerkingen voor kinderen in achterstandssituaties.

Onderzoek: De normering van de toetsen in het peutervolgsysteem is volgens de COTAN wegens gebrek aan onderzoek onvoldoende. De validiteit en de betrouwbaarheid van het kleutervolgsysteem zijn volgens de COTAN wel goed.

Ontwikkelaar: Cito, unit primair onderwijs.

- **Pravoo Peutervolg- en hulpsysteem**

Doel: een kindvolgsysteem voor gebruik in de peuterspeelzaal en kinderopvang. Het is een instrument om de ontwikkeling van peuters van 2 tot 4 jaar te volgen en om, indien nodig, aansluitende begeleiding te bieden.

Doelgroep: kinderen van 2 tot 4 jaar.

Korte beschrijving: Het Pravoo Peutervolg- en hulpsysteem bestaat uit de volgende hoofdcategorieën: binnenkomst, spelen, werken, kringactiviteiten, sociaal-emotioneel gedrag, taal, motoriek, zintuiglijke waarneming en redzaamheid. Iedere hoofdcategorie is verder onderverdeeld in een aantal zogenaamde ontwikkelingsaspecten waarop geobserveerd wordt. De categorie 'binnenkomst' bestaat bijvoorbeeld uit 'initiatief' en 'afscheid'. Bij de categorie 'spelen' gaat het om speelduur, kwaliteit van spelen en samenspel. De meeste kinderen ontwikkelen zich voorspoedig maar om te weten wie wel en wie geen speciale begeleiding nodig heeft, was er een systeem nodig om de ontwikkeling van kinderen in kaart te kunnen brengen. Hiervoor heeft Pravoo, vanuit de praktijk samen met 7 peuterspeelzalen, het peutervolg- en hulpsysteem ontwikkeld. Hiermee kan de leidster objectief bepalen wanneer de ontwikkeling van een kind stagneert en er dus speciale begeleiding nodig is.

Onderzoek: Het instrument is genormeerd. Er zijn geen gegevens bekend over de validiteit en betrouwbaarheid.

Ontwikkelaar: L.J. Koning, Pravoo.

- **Procesgericht kindvolgsysteem voor kleuters (KVS-K)**

Doel: De ontwikkeling van jonge kinderen volgen en, in geval van stagnatie, de ontwikkeling via gepaste interventies weer op gang brengen. Het model ondersteunt leerkrachten in diagnostiserend onderwijzen.

Doelgroep: Kinderen van 2½ tot 6 jaar.

Korte beschrijving: Het systeem richt zich op de volgende gebieden: kleine en grote motoriek, taalvaardigheid, niet-verbale expressievaardigheid, begrijpen van de fysische wereld (met inbegrip van technologische vaardigheden), begrijpen van de psychosociale wereld (met inbegrip van sociale competentie), logisch en wiskundig denken en zelfsturing. Het procesgericht kindvolgsysteem kent

drie stappen. Deze vormen samen een cyclus van observeren, analyseren en handelen. Leid(st)ers en leerkrachten worden via een zevental voorgestructureerde formulieren door deze cyclus geloodst. Per cyclus drie stappen:

1. klasscreening
2. individuele observatie en analyse
3. afbakenen van werkpunten

Bij kinderen die laag scoren op betrokkenheid en/of welbevinden wordt stap 2 uitgevoerd. Stap 2 biedt de leerkracht een overzicht van de problemen (risicofactoren, functioneren en disfunctioneren) van deze kinderen. Hiertoe zijn 4 formulieren beschikbaar.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: Ferre Laevers (redactie), Ilse Aerden, Claudine Derycke, Anita Coenen, Griet Debruyckere, Luk Depondt, Marina Kog, Julia Moons, Els Vanden Bussche en Rina Vandormael (Centrum voor ErvaringsGericht Onderwijs (CEGO), Katholieke Universiteit Leuven, België).

- **Rotterdamse Observatielijst Peuter Kleuter (ROPK)**

Doel: De ROPK wil een leidraad bieden voor het pedagogisch handelen van peuterleid(st)ers en leerkrachten van groep 1-2 basisonderwijs. Daarnaast kan het instrument een rol spelen bij overleg (intercollegiaal, maar ook van leiders/leerkrachten met ouders/verzorgers).

Doelgroep: kinderen van 3 tot 5 jaar.

Korte beschrijving: Het ROPK is ontwikkeld door het IVA Tilburg in samenwerking met peuterleidsters en leerkrachten in Rotterdam om in de behoefte te voorzien van een kindvolgsysteem voor peuters en kleuters waarin gekeken wordt naar de totale ontwikkeling van het kind. Het ROPK is bedoeld als instrument waarmee peuterleid(st)ers en leerkrachten hun observaties van de verschillende aspecten van de ontwikkeling van kinderen tussen 3 en 5 jaar systematisch en op eenvoudige wijze kunnen vastleggen. Er zijn vier afnamemomenten. Het instrument bestaat uit uitspraken per afnamemoment en per ontwikkelingsdomein. De leid(st)er of leerkracht kruist aan welke uitspraak op het kind van toepassing is. Naar aanleiding van de betreffende observatie of bij vergelijking met gegevens uit voorgaande meetmomenten formuleert de leid(st)er of leerkracht eventueel aandachtspunten voor verder onderzoek of diagnose of voor stimulering van bepaalde vaardigheden of ontwikkelingsgebieden. De observatiegegevens kunnen aldus richting geven aan het pedagogisch handelen van leid(st)ers en leerkrachten. Het instrument gaat niet verder dan dat het gebruikers aanspoort mogelijke aandachtspunten (per kind) te signaleren en vast te leggen. Leid(st)er of leerkracht bepalen zelf wat die aandacht moet inhouden.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: W. Louwes, A. Kerkhoff, J. van der Pluim van IVA Tilburg in opdracht van en in samenwerking met Stichting De Meeuw.

- **KOST Ontwikkelingstabellen. Behorend bij: Kinderopvang en**

ontwikkelingsstimulering (KOST)Doel: systematisch stimuleren van de ontwikkeling van de kinderen, aansluitend op de sterke kanten van de kinderen.

Doelgroep: kinderen van 0-5 jaar.

Korte beschrijving: de KOST ontwikkelingstabellen geven weer welke vaardigheden verspreid over 8 ontwikkelingsdomeinen geobserveerd kunnen worden. Per kind kan vervolgens een ontwikkelingsprofiel worden uitgezet dat de sterke en zwakke kanten visueel maakt.

Onderzoek: onbekend.

Ontwikkelaar: Samsom H.D. Tjeenk Willink, - Alphen a/d Rijn : 1991 (niet meer leverbaar).

- **Team en Peuter**

Doel: 'Team en Peuter' registreert de sociaal-emotionele ontwikkeling, taalontwikkeling en motorische vaardigheden van peuters. Het systeem bevordert een doorgaande lijn in de ontwikkeling van kinderen door een uniforme overdracht van gegevens van peuterspeelzaal/kinderopvang naar het basisonderwijs met behulp van een computerprogramma dat een koppeling heeft met de basisschool.

Doelgroep: Peuters in de leeftijd van 2 tot 4 jaar.

Korte beschrijving: 'Team en Peuter' richt zich op onderwerpen op het gebied van persoonlijkheidsontwikkeling en sociaal-emotioneel gedrag, zoals:

Zelfredzaamheid, zelfregeling, weerbaarheid, welbevinden, relatie met anderen, en de grove en fijne motoriek. Voor kinderen vanaf 3 jaar kunnen de resultaten van de (halfjaarlijkse) peutertoetsen binnen het programma Piramide (of een ander erkend toetsprogramma) worden ingevoerd. 'Team en Peuter' kan overzichten van de toetsresultaten samenstellen en afwijkingen signaleren van gemiddelde resultaten. Het programma registreert, signaleert en rapporteert de ontwikkeling van een peuter. Het geeft geen remedies voor de behandeling van gesignaleerde problemen.

Onderzoek: geen.

Bron/ontwikkelaar:

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009-03-11/

M. Meijer, J. Miegielsen, J. Lous en J. Guldemond. Teamschool, Breda.

- **Zo volg je peuters**

Doel: Observatie-instrument in de vorm van zogenaamde ideeënkaarten, met suggesties voor het creëren van (spel)situaties als kader voor het uitvoeren van observaties.

Doelgroep: Kinderen van 2 tot 4 jaar.

Korte beschrijving: Op dit moment zijn er 4 ontwikkelingsgebieden opgenomen in het observatie-instrument. Bij deze ontwikkelingsgebieden horen in totaal 7 ontwikkelingslijnen. In invulschema's zijn signaallijnen zichtbaar. Deze lijnen geven aan wanneer een peuter zich op onderdelen traag ontwikkelt. Ruim 35 ideeënkaarten kunnen gebruikt worden voor het observeren. Hierin staan voor een bepaald (deel van een) ontwikkelingsgebied suggesties (situaties, spelletjes) om te observeren, uitgewerkt naar verschillende leeftijden.

Onderzoek: geen.

Bron/ontwikkelaar:

<http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm> geraadpleegd op 2009-03-11/ M. Schippers, H. van Gemert en J. Hanff.

- **Dit kan ik al**

Doel: het in kaart brengen van de ontwikkeling van peuters.

Doelgroep: peuters op peuterspeelzalen die het risico lopen op onderwijsachterstanden.

Korte beschrijving: Het materiaal van 'Dit kan ik al' bestaat uit een handleiding en het 'Dit kan ik al'-boekje.

In de handleiding is opgenomen:

- het observatieschema;
- het stroomschema 'Zorgsignalen binnen de voorschoolse opvang';
- achtergrondinformatie per ontwikkelingsdomein en een toelichting op het te observeren gedrag;
- Informatie over het gebruik van het 'Dit kan ik al'-boekje.

Als de leidster van de peuterspeelzaal op basis van haar observatie constateert dat een peuter bepaald gedrag nauwelijks vertoont en het ook nauwelijks ontwikkeling laat zien op dat gebied, dan is actie vereist. Het stroomschema biedt leidsters, ouders en collega's helderheid over de stappen die zij kunnen nemen om te zorgen dat de zorg- of hulpvragen op het juiste moment en met de juiste gesprekspartners worden besproken.

Voorwaarde voor goed gebruik van dit stroomschema is een goede communicatie tussen ouders en de leidster. En bij twijfel moet de leidster intern of extern om advies vragen.

Bij twijfel over signalen vraagt de leidster anoniem om consultatie.

De score voor items op de observatielijst verloopt als volgt: per item van een ontwikkelingsgebied wordt gevraagd aan te geven of het gedrag aanwezig is. Als er op een bepaald ontwikkelingsgebied slecht gescoord wordt, dan moet de leidster actie ondernemen.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: Marla Baart- van Wijk, www.ditkanikal.nl

- **Zo doe ik, observatielijst sociale competentie voor baby's en peuters**

Doel: het volgen en bevorderen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van baby's en peuters.

Doelgroep: kinderen van 0-4 jaar.

Korte beschrijving: Met behulp van een observatielijst wordt vastgesteld welk sociaal-emotioneel gedrag kinderen van 0-4 jaar laten zien en welk gedrag (nog) niet. In één oogopslag wordt gezien welk gedrag past bij de leeftijd van het kind en welk gedrag het kind al wel of nog niet laat zien. Als uit de observatielijst blijkt dat een kind bepaald gedrag nog niet laat zien, biedt de handleiding tips en ideeën om de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen te stimuleren. De handelingssuggesties sluiten vaak aan bij de bekende VVE-programma's.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: CED groep.

- **Korein kindvolgsysteem**

Doel: het welbevinden en de ontwikkeling van een kind te volgen.

Doelgroep: kinderen van 0-4 jaar.

Korte beschrijving: elk geplaatst kind heeft een kindmap waarbij het welbevinden en de ontwikkeling gevolgd worden. De ontwikkeling wordt gesplitst in 0-2 jaar en 2-4 jaar. De lichamelijke, emotionele, sociale en verstandelijke ontwikkeling staan centraal bij de babies. Bij de peuters sluiten de taalontwikkeling en de creatieve ontwikkeling zich hier nog bij aan. Per ontwikkelingslijn staan er items omschreven waar de pedagogisch medewerker 3 keuzemogelijkheden heeft of ze het gedrag observeert. Een beleid en protocol ontwikkelings- en gedragsproblemen signaleren zijn aanwezig en behoren toe bij het gebruik van de kindmappen.

Onderzoek: geen (slechts voor intern gebruik)

Ontwikkelaar: Korein Kinderplein.

- **Groeiboekje consultatiebureau**

Doel: de gehele ontwikkeling van een kind bijhouden.

Doelgroep: kinderen van 0-4 jaar.

Korte beschrijving: per ontwikkelingsdomein wordt aangegeven welke gedragingen er verwacht mogen worden bij bepaalde leeftijden (de normatieve ontwikkeling). Daarbij kun je de scores 0 (=afwezig), 1 (= traag/onregelmatig) of 2 (=voldoende) invullen.

Onderzoek: TNO onderzoekt de validiteit van het Wiechenschema.

Bron: GGD

- **VTO doe je zo! VTO- observatielijsten alarmsignalen**

Doel: Dit boek beschrijft zes ontwikkelingsgebieden en geeft signalen waaraan men kan zien of een kind extra hulp nodig heeft. Het boek besluit met een ontwikkelingsprofiel van 0 tot 7 jaar.

Doelgroep: 0-7 jaar

Korte beschrijving: dit boek bestaat uit 3 delen: zes ontwikkelingsgebieden, alarmsignalen en Signaleren en wat dan?

Onderzoek: geen.

Bron: Davies, M. (2000). *VTO doe je zo! Het signaleren van ontwikkelingsstoornissen*. Assen: Van Gorcum.

Opleiding, training en coaching

- **training voor kinderopvang: Vroegsignalering = communiceren**

Doel: beroepskrachten ondersteunen bij twijfels, vragen en zorgen over kinderen.

Doelgroep: pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijven, leerkrachten en intern begeleiders in het basisonderwijs.

Korte beschrijving: de training bestaat uit zes dagdelen, waarin de volgende onderdelen aan bod komen: vroegsignalering, communiceren met ouders, signaleren van ontwikkelingsachterstanden, met ouders dezelfde taal spreken. Het programma wordt gratis aangeboden aan beroepskrachten uit kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en onderbouw basisonderwijs in de provincie Zuid-Holland en stadsregio Haaglanden (voor andere is aanvraag mogelijk)

Begeleiding van ouders

- **DMO protocol samen starten**

Zie beschrijving 'vroegsignalering'.

Via websites pilots (doelgroep 0-4)

- **BOBY (Cardea)**

Doel: opvoedingsmogelijkheden verbeteren (zoals verbetering ontwikkeling en veiligheid van het kind, verbetering relatie ouder en kind, betere opvoedingsvaardigheden van de ouder en meer inzicht in het gedrag van het kind).

Doelgroep: ouders van kinderen van 0-4 jaar die vastlopen in de verzorging en opvoeding van hun kind of moeite hebben met het gedrag van hun kind en de kinderen zelf.

Korte beschrijving: de behandeling BOBY bestaat uit twee onderdelen, daghulp voor het kind op de campus en gezinsbehandeling thuis. Per gezin wordt bepaald welke hulp nodig is. De behandelduur varieert van 3 tot 12 maanden.

Bron: <http://www.cardea.nl/Content.aspx?PGID=3bfo4503-ac9f-485a-9774-b4cf3f3cae53>, geraadpleegd op 2009-02-03

- **Ambulante interventie jonge kind (Jarabee)**

Doel: creëren van duidelijkheid over ontwikkelings- of gedragsproblemen van het kind. Bekijken wat nodig is om ontwikkeling van het kind verder te stimuleren.

Doelgroep: ouders van kinderen in de leeftijd van 0-7 jaar met ernstige problemen op verschillende ontwikkelingsgebieden.

Korte beschrijving: tijdens het programma bieden de medewerkers begeleiding en advisering aan ouders over de ontwikkeling en aanpak van het kind. Daarnaast bieden zij dit advies ook aan de groepsleiding van de BSO, kinderdagverblijf of peuterspeelzaal van het kind.

Bron: http://www.jarabee.nl/menu/454/ambulante_interventie_jonge_kind.html , geraadpleegd op 2009-02-03

- **Contextgerichte hulp aan kinderen in de kinderopvang en onderbouw basisschool (Het Kabouterhuis)**

Doel: hulp aanbieden passend bij de hulpvraag van leidsters/leerkrachten en ouders.

Bewustwording bij ouders en leidster dat zij gezamenlijk moeten optrekken.

Doelgroep: ouders en begeleidsters/leerkrachten (in de kinderopvang en onderbouw basisschool) van kinderen die zich problematisch ontwikkelen en/of gedragsproblemen tonen in de groep.

Korte beschrijving: hulp wordt geboden in de vorm van begeleiding voor de leidsters/leerkracht van het kind en gezinsbegeleiding voor de ouders.

Bron: <http://www.kabouterhuis.nl/index.php?module=Text&textid=46>, geraadpleegd op 2009-02-03

- **Dagbehandeling (zeer) jonge kind (Het Kabouterhuis)**

Doel: bekijken wat kind nodig heeft om zich optimaal te kunnen ontwikkelen en het aanleren van vaardigheden hiervoor.

Doelgroep: kinderen met ernstige ontwikkelingsproblematiek en/of gedragsproblemen en hun ouders

Korte beschrijving: ouders worden begeleid in het inzichtelijk maken wat hun kind nodig heeft om zich optimaal te kunnen ontwikkelen zowel thuis als op school/behandelingsgroep. Kinderen nemen deel aan dagbehandeling.

Bron: <http://www.kabouterhuis.nl/index.php?module=Text&textid=51>, geraadpleegd op 2009-02-03

- **Behandelprogramma 0/3 jaar (Yorneo)**

Doel: veiligheid en stimulatie bieden aan het kind en ouders ondersteunen in hun rol als opvoeder

Doelgroep: kinderen van 0-3 jaar die in hun ontwikkeling worden bedreigd en hun ouders

Korte beschrijving: kind volgt een behandelprogramma waarin hij/zij wordt begeleidt in zijn ontwikkeling volgens een individueel behandelingsplan. Ouders worden begeleidt in de omgang met hun kind in de thuissituatie. Van deze interventie is een omschrijving volgens de databank effectieve interventies gemaakt door het nji, maar de interventie is nog niet beoordeeld door de databank.

Bron: http://www.yorneo.nl/voor_professionals/Hulp_voor_kinderen_van_0_-_5_jaar/Problemen_in_de_ontwikkeling/, geraadpleegd op 2009-02-03

- **Pedagogisch adviseren**

Doel: pedagogische advisering aan ouders van jongeren in de leeftijd van 0 tot 18 jaar.

Doelgroep: Pedagogisch adviseurs binnen Opvoedbureaus, Jeugdgezondheidszorg en Sociaal Maatschappelijk Werk.

Korte beschrijving: training waarin professionals leren om ouders pedagogisch te adviseren.

Onderzoek: geen.

Bron:

<http://www.jsn.nl/web/show/id=47496/contentid=1775> geraadpleegd op 2009-03-11/ JSO.

- **Opvoeders in actie**

Doel: het leren organiseren van het aanbieden van opvoedingsondersteuning binnen de instelling.

Doelgroep: professionals die met ouders werken (school, kinderopvang, ouderconsulent)

Korte beschrijving: Opvoeders in actie is een methodiek waarbij ca. 6 weken stedelijk een opvoedthema centraal staat. Per thema bestaat er een achtergrondinformatie pakket met werkvormen en materialen voor ouders.

Onderzoek: geen.

Bron:

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/projecten/opvoeders-in-actie> geraadpleegd op 2009-03-11/ stichting de Meeuw.

- **Kinderopvang Plus**

(bijv. http://www.kinderdam.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=36&Itemid=141 waar ouders en begeleiders elkaar tijdens de koffieochtend spreken)

- **Goal Attainment Scaling (GAS)**

Doel: een manier om ouders een grotere rol te geven in het hulpverleningsproces.

Doelgroep: het kindercentrum.

Korte beschrijving: het is een vraaggerichte methode waar de concrete hulpvraag van de ouders het uitgangspunt vormt voor de begeleiding. In plaats van de hulpverlener die uitmaakt wat goed is voor het kind en de ouders, besluiten ouders en hulpverlener samen aan welke punten gewerkt gaat worden. Dit uitgangspunt sluit goed aan bij kinderopvang plus, waar de vraag van ouders centraal staat. De GAS- methode biedt voor kinderopvang plus een handvat waarmee je doelgericht en planmatig kunt werken.

Onderzoek: ja.

Bron: Jongepier, N. (1998). *Kwetsbare kinderen in de kinderopvang*. Utrecht: SWP.

Begeleiding van kinderen

- **BOBY (cardea)**

Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'

- **ambulante interventie jonge kind (Jarabee)**

Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'

- **dagbehandeling (zeer) jonge kind (het Kabouterhuis)**

Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'

- **behandelprogramma 0/3 jr (Yorneo)**

Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'

- **MKD handleiding; competentievergrotend werken binnen een MKD**

Doel: Kinderen binnen het MKD competentier maken en zorgen dat hun vaardigheden omtrent hun probleemgedrag vergroot worden.

Doelgroep: kinderen op het MKD van 0 tot 7 jaar. Bij deze kinderen doen zich ernstige problemen omtrent de ontwikkeling voor (somaïsch gebied, gedragsproblemen, emotionele problemen en opvoedingsproblemen).

Korte beschrijving: In de handleiding wordt een theoretische uitlege gegeven over het competentie-model en de toepassing daarvan binnen het MKD. Er wordt ingegaan op de verschillende fases van het behandelingsmodel. Er worden mogelijkheden voor observatie en analyse aangegeven. Daarnaast staat er ook praktische informatie voor begeleiders in rondom technieken die zij dagelijks kunnen hanteren om de competenties van de kinderen te vergroten en het opstellen van werkplannen.

Bron: Geeraets, 1998

VVE-programma's en gezinsgerichte ontwikkelingsstimulering

- Instapje

Doel: het verbeteren van de onderwijskansen van kinderen in achterstandssituaties door hun ouders te leren hun kinderen te ondersteunen.

Doelgroep: laagopgeleide ouders met een kind van 1-2 jaar.

Korte beschrijving: Ouders krijgen gedurende 26 weken wekelijks een huisbezoek van ongeveer anderhalf uur van een Instapje-medewerkster die dezelfde taal spreekt als de ouders en die - bij voorkeur - afkomstig is uit dezelfde etnische groep. Tijdens deze bezoeken leren de ouders aan de hand van concrete spelactiviteiten hoe ze de ontwikkeling van hun kind kunnen stimuleren.

Onderzoek: 1 studie zonder voormeting met positieve resultaten.

Ontwikkelaar: het Nederlands Jeugdinstituut.

- Opstapje

Doel: bevorderen van een betere aansluiting op de basisschool van 2-4 jarige kinderen uit achterstandssituaties.

Doelgroep: kinderen van 2-4 jaar.

Korte beschrijving: De methode bestaat uit huisbezoeken, groepsbijeenkomsten voor moeders en een peuterspeelzaal voor de kinderen. Per jaar zijn er dertig contactmomenten tussen moeder/kind en contactmedewerkster/coördinator, waarin spelactiviteiten worden uitgelegd en uitgevoerd en thema's die te maken hebben met de ontwikkeling en opvoeding van kinderen worden besproken. Opstapje bevat een gestructureerd spelcurriculum gericht op het spel en de ontwikkeling van de kinderen en op de interactie tussen moeder en kind.

Onderzoek: diverse onderzoeken met verschillend resultaat (zie www.eco3.nl)

Ontwikkelaar: het Nederlands Jeugdinstituut.

- Kaleidoscoop

Doel: de onderwijskansen van kinderen in achterstandssituaties vergroten.

Doelgroep: 0-4 jaar en groep 1 t/m groep 4

Korte beschrijving: Actief leren is de kern van Kaleidoscoop. Kinderen verkennen, verbreden en verdiepen hun kennis en ervaringen in interactie met de leidsters en leerkrachten. Het programma gaat uit van de mogelijkheden, de motivatie en het eigen initiatief van kinderen en bevordert hun zelfstandigheid. Belangrijke elementen binnen de methode zijn een rijke en geordende leeromgeving, een vast dagschema, betrokkenheid van ouders en observatie van de kinderen. Ook is er een observatie instrument (Kind Observatie Registratie) om de ontwikkeling van de kinderen

te volgen en een instrument om de kwaliteit van de uitvoering van Kaleidoscoop te bewaken (het Programma Implementatie Profiel).

Onderzoek: Uit een Nederlandse effectstudie blijken er bescheiden en wisselende effecten gevonden te zijn.

Ontwikkelaar: het Nederlands Jeugdinstituut / Averroès Stichting

- **Puk en Ko (2,5- 6 jaar) en Puk (0-4 jaar)**

Doel: vergroting van vaardigheden op het gebied van taal, rekenen en sociaal-communicatieve vaardigheden.

Doelgroep: 0-4 jaar (nog in ontwikkeling), op dit moment peuters met Puk & Ko.

Korte beschrijving: Het programma is een educatief voor- en vroegschool totaalprogramma dat wordt uitgevoerd op dagverblijven of scholen. De opbouw is thematisch van aard: een thema duurt drie tot vier weken, waarin verschillende activiteiten rond het thema zijn uitgewerkt, zoals discussies, ontdekkingsactiviteiten, fantasiespel, knutselen, e.d. De thema's zijn niet naar toenemende moeilijkheidsgraad of ontwikkelingsniveau opgebouwd, alleen tussen het peuterprogramma en het kleuterprogramma is een duidelijk verschil.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: CED groep

- **Piramide**

Doel: de ontwikkeling van kinderen stimuleren, zodat ze met succes de basisschool kunnen volgen.

Doelgroep: kinderen van 2,5 tot 6 jaar.

Korte beschrijving: Piramide is een educatieve methode voor peuterspeelzalen en de onderbouw van basisscholen. In een combinatie van spelen, werken en leren worden de kinderen gestimuleerd in hun ontwikkeling. Kinderen die extra steun nodig hebben, krijgen speciale aandacht in de vorm van tutoring, taalstimulering en spel. Ouders worden betrokken bij het programma door onder andere thuis met hun kind activiteiten te doen die aansluiten bij wat het kind in de speelzaal of op school heeft gedaan.

Onderzoek: ja, 2 Nederlandse studies met gemiddeld positieve resultaten.

Ontwikkelaar: Cito.

- **Sporen**

Doel: Overkoepelend doel van Sporen is dat de kinderen, ouders en leerkrachten zichzelf ervaren als actief deel van een democratische leergemeenschap. Ten aanzien van de kinderen is Sporen gericht op het vergroten van hun kansen op een succesvolle schoolloopbaan door het stimuleren van een integrale, brede ontwikkeling, en ten aanzien van de ouders op actieve betrokkenheid bij het educatieproces van hun kinderen. Daarnaast beoogt Sporen het realiseren van een onderzoekende attitude bij de leerkrachten ten aanzien van de (leerprocessen van de) kinderen en van de ouders en hun culturele achtergrond.

Doelgroep: kinderen van 2,5 -6 jaar uit kansarme milieus.

Korte beschrijving: De leerkrachten ontwikkelen het curriculum zelf. Sporen biedt hiervoor als handvatten een samenhangend documentatiesysteem (inclusief een kindvolgsysteem), een op de praktijk toegesneden pedagogische systematiek, een intensieve overlegstructuur, structurele begeleiding en ondersteuning van leerkrachten door een beeldend kunstenaar ('atelierista') en een pedagoog ('pedagogista'), een landelijk Sporen Expertisecentrum en een netwerk van scholen die met Sporen werken.

Het open curriculum gaat samen met een gestructureerde praktijk in de klas. De kinderen werken

per dagdeel tenminste anderhalf uur taakgericht in kleine groepen aan onderwerpen die hen bezighouden. Het pedagogisch-educatieve concept van actief en gezamenlijk onderzoeken ('problem solving') legt de nadruk op multimodaal representeren (verschillende manieren van symbolisch representeren) en op het reflecteren op de leerprocessen door de kinderen en de leerkrachten. Het programma wordt gekenmerkt door een contextgebonden uitwerking met diversiteit als uitgangspunt, is sterk gericht op het leggen van verbindingen (o.a. tussen de activiteiten van dag tot dag, tussen school en thuis, tussen kinderen onderling, tussen ontwikkelingsgebieden etc.) en werkt met doorlopende onderzoeksactiviteiten over een langere periode. Daarnaast vindt er ook communicatie met de hele groep plaats: voorlezen, dansen, zingen en verhalen vertellen staan dagelijks op het programma.

Sporen kent een structuur van intensieve en frequente oudercontacten en -activiteiten.

Onderzoek: geen.

Ontwikkelaar: Stichting Pedagogiekontwikkeling 0-7.

- **Startblokken en Basisontwikkeling**

Doel: het vergroten van de kansen op een optimale ontwikkeling en op een succesvolle deelname aan onderwijs-leerprocessen.

Doelgroep: alle kinderen van 2,5 tot 8 jaar die een peuterspeelzaal en groep 1 tot en met 4 van de basisschool bezoeken. Als combinatie worden de programma's ingezet ten behoeve van kinderen in achterstandssituaties.

Korte beschrijving: De programma's hebben een ontwikkelingsgerichte aanpak. Dat betekent dat de methode aansluit op de actuele ontwikkelingsmogelijkheden en belangstelling van de kinderen in de groep en tegelijk aanstuurt op het zetten van een volgende stap in de kinderlijke ontwikkeling. Omdat de ontwikkelingsmogelijkheden en interesses per situatie en voor elk kind verschillen, wordt er niet gewerkt met een voorgeschreven structuur of gesloten werkplan. In plaats daarvan voorzien de programma's in 'bouwstenen'. Dit zijn criteria die de leidster en leerkracht helpen om een eigen pedagogisch plan van activiteiten met en voor de kinderen te maken. De bouwstenen zijn ontleend aan perspectieven op de kinderlijke ontwikkeling. Zij betreffen het aanbod van activiteiten, de inhoud en thematiek van de activiteiten, het pedagogisch-didactisch handelen van de leidster en leerkracht, het observeren en registreren van de ontwikkeling van de kinderen, de inrichting van de ruimte, de te gebruiken materialen, de dagindeling en de samenwerking met de ouders.

Onderzoek: Effectonderzoek (geen veranderings- of (quasi)experimenteel onderzoek) van het SCO-Kohnstamm Instituut laat positieve effecten zien op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen die het programma Startblokken en Basisontwikkeling hebben gevolgd. Ten aanzien van de cognitieve ontwikkeling en de taalontwikkeling zijn geen effecten gevonden.

Ontwikkelaar: Bea Pompert. De Activiteit: Landelijk centrum voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs.

Trainingen voor pedagogisch medewerkers

- **Van peuter naar kleuter**

Doel: goede overdracht naar de basisschool bewerkstelligen.

Doelgroep: peuterleidsters op kinderdagverblijven of peuterspeelzalen.

Korte beschrijving: verschillende onderwerpen waaronder het overdragen van zorgkinderen.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven>
geraadpleegd op 2009- 03- 11/ stichting de Meeuw.

- **Signaleren... wat nu?**

Doel: training om (ernstige) opvoedingsproblemen adequaat te signaleren en aan te pakken.

Doelgroep: werkers in peuterspeelzalen, kinderopvang en kinderwerk (0-12 jaar).

Korte beschrijving: dit is een training ontwikkeld i.s.m. stichting opvoedingsondersteuning Stadsregio Rotterdam en het Riagg. Er zijn verschillende trainingen voor verschillende doelgroepen. Professionals leren te signaleren en daarnaar te handelen.

Onderzoek: geen.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven>
geraadpleegd op 2009- 03- 11/ stichting de Meeuw.

- **De eerste stap (interventieprogramma voor jonge kinderen met gedragsproblemen)**

Doel: het ombuigen van antisociaal gedrag naar positief gedrag. Het is een programma voor vroeg interventie, waarmee kinderen in de risicogroep afgeleid worden van het pad dat naar een antisociaal, destructief gedragspatroon leidt. De primaire doelen van het programma zijn: Kinderen leren hoe ze met anderen moeten omgaan (andere kinderen, leerkrachten, gezinsleden). Kinderen leren aanwijzingen, instructies en opdrachten te begrijpen en op te volgen om vervolgens een betere werkhouding te ontwikkelen.

Kinderen leren om goede keuzes te maken.

Doelgroep: kinderen in groep 1 t/m 4 die al een patroon van antisociaal gedrag vertonen of bij wie duidelijke tekenen erop wijzen dat een dergelijk patroon in ontwikkeling is. Binnenkort verschijnt er een versie voor peuterspeelzalen.

Korte beschrijving:

Gedurende het programma kan het kind in de klas punten verdienen door de leerkracht te gehoorzamen, zijn of haar werk te doen, en op school met andere kinderen te spelen. Met deze punten kunnen op school beloningen/activiteiten voor de hele groep verdiend worden. De punten worden bijgehouden op de groen/roodkaart. Als het kind zich goed gedraagt, krijgt het de groene kant van de kaart te zien; gedraagt het zich niet goed, dan wordt geen verbale reactie gegeven, maar gaat de kaart op rood. Wel wordt bij goed gedrag regelmatig verbaal positieve feedback gegeven. Dit 'spel' wordt dagelijks een bepaald aantal minuten gespeeld, oplopend tot de hele dag in de leerkrachtfase.

Participatie van de ouders is essentieel voor het slagen van het interventieprogramma. Ze geven positieve feedback, tekenen dagelijks de beloningskaart en geven thuis beloningen/activiteiten als het kind op school voldoende punten heeft gehaald.

Onderzoek effectiviteit: In de Verenigde Staten is het programma sinds 1995 opgenomen in het curriculum van de universiteit van Oregon. Er zijn vanaf die tijd continu subsidies toegekend om de toepassing op scholen mogelijk te maken, en het programma met onderzoek te blijven volgen.

Momenteel loopt een National Effectiveness Study: zie <https://firststepstosuccess.sri.com>

Al bij onderzoek van 1993-1995 bleken tussen de eerste en de afsluitende screening duidelijk positieve gedragsveranderingen op de volgende aandachtspunten: mate van agressie, mate van aangepast gedrag, mate van onaangepast gedrag, hoeveel tijd die wordt besteed aan opgedragen activiteiten en taken. De positieve gedragsveranderingen waren ook na twee jaar nog aanwezig.

Bron: www.picapedia.nl geraadpleegd op 2009- 04- 08.

In te zetten middelen

- peuterplusprogramma (i.s.m. MKD, peuterplusleidsters worden speciaal opgeleid en inzetbaar op gewone peuterspeelzalen, budget van de Jeugdzorg, Drenthe) (Bron: verslag kenniskring peuterspeelzaalpedagogiek, <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/10/125.html>)
- Meer leidsters op de groep (Bron: idem)
- Minder kinderen in een groep met veel zorgkinderen (Bron: idem)
- individueel handelingsplan (Bron: idem)
- activiteiten aanbieden in kleine groepjes (Bron: idem)
- tijd vrijmaken voor signaleren, het voeren van oudergesprekken en opvoedingsondersteuning (Bron: idem)
- opleiden en coachen van leidsters (Bron: idem)
- bijeenkomsten/werken met de ouderconsulent (Scherders, V. Opvoedingsondersteuning binnen de kinderopvang in Zwolle, Materthesis Universiteit Utrecht, 2008)

Begeleiding van pedagogisch medewerkers in de kinderopvang

- **ambulante interventie jonge kind (Jarabee)**
Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'
- **contextgerichte hulp aan kinderen in de kinderopvang en onderbouw basisschool (het Kabouterhuis)**
Zie beschrijving bij 'begeleiding ouders'
- **Okido, begeleiding in de kinderopvang (het Kabouterhuis)**
Doel: leidsters kinderopvang vaardiger maken in omgang met probleemgedrag van het kind, zodat het kind zich optimaal kan ontwikkelen.
Doelgroep: leidsters in de kinderopvang of voorschool die kinderen in hun groep hebben waarbij zich ontwikkelingsproblemen of gedragsproblemen voordoen in de groep.
Korte beschrijving: het programma bestaat uit ambulante begeleiding aan de leidsters van het kind zodat het kind zich zo optimaal mogelijk kan ontwikkelen in de opvangsituatie
Bron: <http://www.kabouterhuis.nl/index.php?module=Text&textid=48>, geraadpleegd op 2009-02-05

Samenwerkingsprojecten

- **SPIIL centra**
Doel: de Spilcentra zijn ontwikkeld om de pedagogische infrastructuur in Eindhoven te versterken. De naam 'Spilcentrum' is afgeleid van Spelen, Integreren en Leren. Een Spilcentrum biedt opvoedingsondersteuning op maat en verbetert de samenwerking tussen de betrokken instellingen.
Doelgroep: de doelgroep van de Spilcentra zijn kinderen van 0 tot 12 jaar en hun ouders of verzorgers.
Korte beschrijving: de kern van de Spilcentra bestaat uit het basisonderwijs, peuterspeelzalen en kinderopvang. Vanuit deze kern wordt samengewerkt met alle instellingen die zich bezighouden met consultatiezorg, jeugdgezondheidszorg, opvoedingsondersteuning, jeugdhulpverlening en volwasseneneducatie.

Spilcentra zijn ontwikkelingsgerichte centra met de functies educatie, spelen, opvang, ontwikkelingsstimulering, opvoedingsondersteuning en een systeem van vroegsignalering en ontwikkelingsmonitoring. Een Spilcentrum vervult dus meerdere functies: ontwikkelingsstimulering; onderwijs en educatie; kinderopvang; opvoedingsondersteuning; toegang tot de jeugdgezondheidszorg, en toegang tot de jeugdzorg.

Bron:

<http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/06/840.html>, geraadpleegd op 2009-02-10

- **Bouwen aan zorgstructuur**

Doel: ontwikkelen van de zorgstructuur in peuterspeelzaal of kinderdagverblijf.

Doelgroep: leidinggevendenden in kinderdagverblijven of peuterspeelzalen.

Korte beschrijving: de leidinggevende wordt individueel begeleid door stichting de Meeuw. Deze begeleiding spitst zich toe op de ontwikkeling van de zorgstructuur of een zorgprotocol toegesneden op de instelling. Het gaat om de aanpak van de interne en de externe zorgstructuur met samenwerking met externe hulpverleners.

Bron/ ontwikkelaar:

<http://www.stichtingdemeeuw.nl/web/show/o-6/de-voorschool/kinderdagverblijven>

geraadpleegd op 2009- 04- 08/ stichting de Meeuw.

- **Kinderopvang Zwolle en Icare** (Scherders, V. Opvoedingsondersteuning binnen de kinderopvang in Zwolle, Materthesis Universiteit Utrecht, 2008)

- **ZAT, CJG, OKC...alle vormen van ketenaanpak**

Het voert binnen het bestek van deze quick scan te ver om alle samenwerkingsprojecten en samenwerkingsverbanden voor de leeftijdsgroep 0-4 jaar op te nemen. Een aantal voorbeelden:

- **Zorgnetwerk 0-4 Leidse regio en Zorgadviesteam 0-4 Lingewaard**
Twee voorbeelden van thans reeds voor de voorschoolse voorzieningen werkzame samenwerkingsverbanden in de vorm van een netwerk dan wel een zorgadviesteam (www.zats.nl en www.katwijk.nl/onderwijsenkinderopvang)
- **Zorgadviesteam 0-12 Noord Groningen**
Een illustratie hoe een zorgadviesteam vanuit het primair onderwijs ook werkzaam gemaakt is voor de professionals in de voorschoolse voorzieningen (www.zats.nl).
- **Loket Vroeghulp Midden Brabant**
Een voorbeeld van een effectief en breed werkzaam, multidisciplinair team voor integrale vroeghulp aan kinderen van 0 tot 7 jaar met een ontwikkelingsachterstand of ontwikkelingsproblemen op lichamelijk, verstandelijk, zintuiglijk en sociaal-emotioneel gebied en hun ouders (www.loketvroeghulpkinderjeugd.nl)
- **Multidisciplinair team Dordrecht**
Reeds in de jaren negentig opererend multidisciplinair team voor vroegtijdige onderkenning en zorgverlening, nu ook voor de voorscholen (www.zats.nl)
- **Kijk op kleintjes Nijmegen**
Een samenwerkingsverband ten behoeve van de samenwerking en de afstemming in de zorg voor jeugdigen van 0-4 jaar en de gezinnen in zes wijken in Nijmegen (www.kion.nl/kijkopkleintjes)
- **OKC en Vangnet Jeugd Amsterdam**

Met Centra voor Jeugd en Gezin verbonden team voor signalering, contactlegging en actieve, outreachende zorg voor onder meer zorgmijders (www.gezond.amsterdam.nl/Jeugd/Consultatiebureau-en-OKC).

- SPIL-centra Eindhoven
Een voorziening op wijkniveau, waarin tenminste kinderopvang, basisonderwijs, peuterspeelzaal zijn samengebracht in samenwerking met jeugdgezondheidszorg, opvoedingsondersteuning, jeugdhulpverlening en volwasseneneducatie (www.eindhoven.nl/inwonersplein/onderwijs/spil).
- Jeugdzorgadviesteam Kop van Noord-Holland
Een zorgadviesteam met medewerking van de jeugdzorg, dat opereert voor alle professionals in voorschoolse en schoolse voorzieningen voor ouders en kinderen van 0-12 jaar (www.zats.nl).

Projecten

- Project 'Kleine gemeenten en preventief jeugdbeleid door opvoedingssteun in de kinderopvang' (JSO): kwaliteitsversterking van de kinderopvang, gericht op adequaat en vroegtijdig signaleren, reageren en verwijzen van kinderen met opvallend gedrag en de ondersteuning van ouders en het versterken van gemeentelijk preventief jeugdbeleid.
- Jongepier, N. (1998). *Kwetsbare kinderen in de kinderopvang. Een handleiding voor beleid en praktijk*. Utrecht: NIZW.
Staan voorbeelden in van samenwerkingsverbanden tussen jeugdzorg en kinderopvang. De evaluatie daarvan staat er ook in, met name de succesfactoren in de samenwerking.
- Sociaal- Medische Indicaties voor reguliere Kinderopvang Onderzoek (SMIKO): de omgekeerde route om kwetsbare kinderen baat te laten hebben bij de reguliere kinderopvang. Niet-werkende ouders moeten voor hun kind een SMI krijgen om een overheidsbijdrage te ontvangen voor de deelname aan kinderopvang. Indicatie is op belemmering/beperking in de kinderlijke ontwikkeling. Indicatiestellers zijn de jeugdarts (kind) en het Regionaal Indicatie Orgaan RIO (ouders). -> JGZ arts is middel tot vroegsignalering en indicatie.